

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Psichologijos institutas

Kornelija Šikšniūtė

Teisės psichologijos studijų programa
Magistro darbas

Nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos suaugus sąsajos

Darbo vadovė: dr. Ksenija Čunichina

Vilnius

2023

Turinys

SANTRAUKA	4
SUMMARY	5
SVARBIAUSIOS SAŲOKOS	6
PRATARMĖ	7
1. ĮVADAS	8
1.1. Nepalankios vaikystės patirtys.....	8
1.1.1. Nepalankių vaikystės patirčių paplitimas.....	8
1.1.2. Nepalankių vaikystės patirčių padariniai	9
1.1.2.1. Nepalankių vaikystės patirčių bendri padariniai	9
1.1.2.2. Nepalankių vaikystės patirčių kiekio įtaka padariniams	11
1.1.2.3. Specifiniai nepalankių vaikystės patirčių padariniai	12
1.2. Viktimizacija.....	13
1.2.1. Pakartotinės viktimizacijos sąsajos su viktimizacija vaikystėje	14
1.2.2. Rizikos veiksniai	15
1.2.3. Apsauginiai veiksniai	17
1.3. Viktimizaciją aiškinančios teorijos	18
1.3.1. Socialinio mokymosi teorija (angl. Social learning theory).....	18
1.3.2. Patirto įvykio atkūrimo teorija (angl. Reenactment theory).....	19
1.3.3. Išmoktas bejėgiškumas (angl. Learned helplessness)	21
1.3.4. Traumageninių dinamikų modelis (angl. Traumagenic Dynamics Model)	22
1.3.5. Prieraišumo teorija	23
1.3.6. Rutininės veiklos teorija (angl. Routine activity theory)	24
1.4. Apibendrinimas.....	25
1.5. Tyrimo tikslas ir hipotezės.....	25
2. METODIKA	28
2.1. Tyrimo dalyviai.....	28
2.2. Tyrimo instrumentai	30
2.3. Tyrimo eiga.....	33
2.4. Duomenų analizė	33
3. REZULTATAI	35
3.1. Nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos paplitimas	35
3.2. Nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos sąsajos.....	36
3.3. Nepalankių vaikystės patirčių prognostinis ryšys su viktimizacijos patyrimu	36

3.4. Nepalankių vaikystės patirčių ir smurtinės viktimizacijos sąsajos	38
3.5. Alkoholio vartojimo moderacijos ryšis tarp nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos.....	40
3.6. Santykių kokybės mediacija tarp nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos	41
3.7. Pakartotinės viktimizacijos ir viktimizacijos agresoriaus pažįstamumo palyginimas.....	42
3.8. Smurtinės ir nesmurtinės viktimizacijos agresoriaus pažįstamumo palyginimas.....	43
4. REZULTATŲ APTARIMAS	44
IŠVADOS.....	49
LITERATŪRA	50
PRIEDAI	58
1 priedas. Santykių su tėvu kokybės klausimyno tiriamosios faktorių analizės su Varimax sukiniu teiginių faktorių svoriai.....	58
2 priedas. Santykių su motina kokybės klausimyno tiriamosios faktorių analizės su Varimax sukiniu teiginių faktorių svoriai.....	58
3 priedas. Santykių su draugais kokybės klausimyno tiriamosios faktorių analizės su Varimax sukiniu teiginių faktorių svoriai.....	59
4 priedas. Modelio tinkamumo duomenims kriterijai prieš modifikacijas.....	59
5 priedas. Nepalankių vaikystės patirčių prognostinė vertė viktimizacijos patyrimui.	59
6 priedas. Tyrimo dalyvio informuotas sutikimas.	60

SANTRAUKA

Šikšniūtė, K. (2023). Nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos suaugus sąsajos. Magistro darbas. Vilnius: Vilniaus universitetas, p.61.

Anksčiau atliktų tyrimų rezultatai atskleidžia nepalankių vaikystės patirčių padarinius, kurie paveikia ne tik pagrindines asmens gyvenimo sritis, bet gali išlikti viso gyvenimo eigoje ir prisidėti prie patiriamos viktimizacijos patyrimo. Nors yra randamos sąsajos tarp konkrečių nepalankių vaikystės patirčių ir specifinių viktimizacijų patyrimo, iki galo nėra aišku kaip bendrai nepalankios vaikystės patirtys siejasi su viktimizacija. Šio tyrimo tikslas buvo nustatyti nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos suaugus sąsajas. Tyrimo imtį sudarė 254 asmenys (iš jų 86,6 proc. moterys). Tyrime naudoti instrumentai: Nepalankių vaikystės patirčių klausimynas (Dubre et al., 2001; Felitti et al., 1998); klausimai apie alkoholio vartojimą (Bulotaitė, 2014); sudaryti klausimai apie patirtą viktimizaciją ir santykių su tėvais ir draugais kokybę. Nustatyta, jog nepalankios vaikystės patirtys ne tik teigiamai siejasi su patiriama viktimizacija suaugus, bet ir nuspėja jos pasireiškimą – didesnis nepalankių vaikystės patirčių skaičius gali nuspėti viktimizaciją. Šio tyrimo rezultatai svarbūs psichikos sveikatos specialistams, dirbantiems su viktimizacijos aukomis: didesnis nepalankių vaikystės patirčių skaičius gali signalizuoti apie svarbią probleminę sritį, kurios nagrinėjimas gali padėti siekiant sumažinti pakartotinės viktimizacijos riziką.

Raktiniai žodžiai: nepalankios vaikystės patirtys, viktimizacija, pakartotinė viktimizacija.

SUMMARY

Siksniute, K. (2023). Relationship between adverse childhood experiences and victimization in adulthood. Master's thesis. Vilnius: Vilnius University, p. 61.

Previous research on adverse childhood experiences show that the consequences of these experiences are long-lasting, affect the main aspects of life and contribute to the experience of victimization. Although there is evidence that certain childhood adverse experiences are associated with specific victimization, it is not clear how adverse childhood experiences in general are associated with victimization in adulthood. The aim of our study was to examine the association between adverse childhood experiences and victimization in adulthood. The sample consisted of 254 adults (86,6% females). Adverse childhood experience questionnaire (Dubre et al., 2001; Felitti et al., 1998) and questions about alcohol consumption (Bulotaite, 2014) were used in this study. Additional questions about victimization as well as questions about the quality of relationships with parents and friends were created by the authors. The findings of this study show that adverse childhood experiences are positively linked to victimization in adulthood and a greater amount of these experiences can predict victimization. We propose that the findings of this study are important for mental health professionals: a greater amount of adverse childhood experiences can signal about possible problematic areas of the client. Professional help focused on these areas can help in seeking to minimize the risk of repeated victimization.

Keywords: Adverse childhood experiences, victimization, repeated victimization.

SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

- Nepalankios vaikystės patirtys (angl. *Adverse Childhood Experiences*) – patirtys, kurių sukeliama žala veikia vaiką tiesiogiai (pvz., prievarta ir nepriežiūra) ir netiesiogiai per aplinką, kurioje jis auga (pvz.: tėvų konfliktai, psichoaktyvių medžiagų piktnaudžiavimas ar psichinė liga) (Hughes et al., 2017).
- Viktimizacija – veiksmas ar procesas, kai asmuo yra sužalojamas arba kitaip nukenčia nuo kito asmens (Cutler, 2008).
- Pakartotinė viktimizacija (sinonimas reviktimizacija) – to paties asmens viktimizacijos pasikartojimas, kuris gali būti fizinis, seksualinis, emocinis ar bet kokios formos prievarta (Gopalan, 2022).

PRATARMĖ

Nepalankios vaikystės patirtys tai patirtys, kurių sukeliama žala veikia vaiką tiesiogiai (pvz., prievarta ir nepriežiūra) ir netiesiogiai per aplinką, kurioje jis auga (pvz., tėvų konfliktai, psichoaktyvių medžiagų piktnaudžiavimas ar psichinė liga) (Hughes et al., 2017). Dar 1998 metais Felitti ir kolegų atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, jog iš 9,508 tyrimo dalyvių daugiau nei pusė buvo patyrę bent 1 nepalankią vaikystės patirtį. Beveik po dešimt metų vieno didžiausio šioje srityje atlikto tyrimo rezultatai parodė, jog iš 51 945 tyrimo dalyvių net 38,8 proc. patyrė bent 1 nepalankią patirtį vaikystėje (Kessler et al., 2010). Prieš metus atliktame tyrime daugiau nei pusė dalyvių informavo patyrę bent 1 nepalankią vaikystės patirtį (Broekhof, Nordahl, Bjørnelv & Selvik, 2022). Toks paplitimo ir masto išsilaikymas nurodo šio reiškinių problematiškumą.

Šios patirtys reikšmingos ne tik savo paplitimu, bet ir sukeliama padariniais. Mokslininkai atrado, jog nepalankios vaikystės patirtys siejasi su padidėjusia psichologinių sutrikimų rizika viso gyvenimo eigoje (Kessler et al., 2010), taip pat su rizikingu sveikatai elgesiu, tokiu kaip rūkymas, problemiškas alkoholio vartojimas, rizikingas seksualinis elgesys, narkotikų vartojimas ir t.t. (Hughes et al., 2017). Taip pat įsitraukimu į smurtinį elgesį (Nelson et al., 2020). ir į nusikalstamą veiką (Hughes et al., 2017). Tyrimuose dažnai nagrinėjama, kaip nepalankios vaikystės patirtys siejasi su konkrečiomis viktimizacijos patirtimis, pavyzdžiui seksualine viktimizacija (Filipas & Ullman, 2006), smurtu romantiniuose santykiuose (Wekerle et al., 2009), seksualine ir fizine reviktimizacijomis (Barnes, Noll, Putnam & Trickett, 2009). Visgi nėra aišku kaip šios patirtys apskritai siejasi su nusikaltimų viktimizacija. Ar nepalankios vaikystės patirtys siejasi tik su konkrečiais nusikaltimais, kaip seksualinis smurtas, ar gali apimti platesnio spektro nusikaltimo kategorijas?

2022 metais nusikalstamų veikų skaičius Lietuvoje augo 7,5 proc. lyginant su 2021 metais. Taip pat augo nusikalstamų veikų skaičius, tenkantis 100 000 gyventojų (Nusikalstamų veikų žinybinis registras). Svarbu prisiminti, jog nusikaltimai, nepriklausomai nuo pobūdžio, gali būti žalingi ne tik asmens materialiniam turtui, bet ir psichinei sveikatai ir gerovei (Lorenc et al., 2012). Geresnis supratimas veiksmų ir aplinkybių, kuriose įvyksta nusikaltimai, gali padėti plėtoti kokybiškesnius prevencinius įrankius.

Taigi šio tyrimo tikslas – nustatyti nepalankių vaikystės patirčių sąsajas su viktimizacija suaugus.

1. ĮVADAS

1.1. Nepalankios vaikystės patirtys

Nepalankios vaikystės patirtys (toliau – NVP) apibūdinamos kaip potencialiai traumuojantys įvykiai, kurie gali turėti neigiamą ilgalaikį poveikį sveikatai ir gerovei. Galima teigti, kad tai yra vieni žalingiausių veiksnių, kurie trikdo asmens vystymąsi (Nurius, Green, Logan– Greene & Borja, 2015). Nepalankių vaikystės patirčių pavyzdžiai yra seksualinė, fizinė ir emocinė prievarta prieš vaikus, taip pat smurtiniai nusikaltimai, nestabilus gyvenimas namuose (pvz., daug globėjų ir dažnas kraustymasis), skurdas ir stresas šeimoje (Kalmakis & Chandler, 2014). NVP įtraukia ir tokius išgyvenimus kaip nepriežiūra, smurto šeimoje stebėjimas ir šeimos disfunkcija – tėvų psichinė liga ar piktnaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis, vieno ar kelių šeimos narių įkalinimas (Nurius et al., 2015). Tyrimai vis dažniau rodo, kad kelios vaikystės patirtys dažnai ištinka kartu (Nurius et al., 2015). Taigi nepalankios vaikystės patirtys yra žalingos ir galinčios paliesti daugybę gyvenimo sričių, pasireiškiančios skirtingomis formomis ir gali būti patiriamos kelios vienu metu.

1.1.1. Nepalankių vaikystės patirčių paplitimas

Atliktos metaanalizės metu buvo apžvelgtas nepalankių vaikystės patirčių paplitimas 28 Europos valstybėse ir jų sukeliama žala sveikatai bei finansinė našta (Hughes et al., 2021). Šioje analizėje apžvelgtas tyrimas atskleidė, jog Lietuvoje 64 proc. asmenų nurodė, jog nepatyrė nei vienos nepalankios vaikystės patirties, likę (37 proc.) patyrė vieną arba daugiau. Bendrais (28 šalių) duomenimis 15,2 proc. žmonių yra patyrę 2 ir daugiau NVP, o 22,6 proc. po vieną patirtį (Hughes et al., 2021). Naujausioje ataskaitoje pateikti duomenys rodo, kad visoje Europoje 319 milijonų asmenų patyrė bent vieną NVP tipą, o 142 milijonai – kelių tipų NVP (Public Health Wales, 2023). Taigi matomas NVP mastas ne tik Europoje, bet ir tarp skirtingų šalių, kartu ir Lietuvos, kurioje NVP paplitimas panašus į kitų Europos šalių.

Lietuvoje atlikto tyrimo metu buvo nustatyta, kad trečdalis respondentų (34,1 proc. vyrų ir 32,5 proc. moterų) nepatyrė nė vienos neigiamos patirties vaikystėje, tačiau du trečdaliai tiriamųjų išgyveno bent vieną neigiamą patirtį. Su keturiomis ar daugiau neigiamos patirties formų susidūrė 8,3 proc. vyrų ir 13,9 proc. moterų (Pasaulio sveikatos organizacija, 2011). 2022 metais atliktame tyrime Lietuvos studentų imtyje nustatyta, jog tik 8,7 proc. tyrimo imties nepatyrė NVP, o beveik pusė imties (48,9 proc.) patyrė keturias arba daugiau NVP (Laurinaitytė, Assini-Meytin & Čunichina, 2022). Matoma tendencija, jog NVP ne tik paliečia vis daugiau žmonių, tačiau ir patiriamų patirčių skaičius

didėja, kita vertus augančius skaičius gali lemti ir didesnis visuomenės informuotumas, informacijos sklaida ar pagerėjęs švietimas šia tema, leidžiantis geriau atpažinti šias patirtis.

Taigi, galima teigti, kad Lietuvoje NVP patyrimo mastas yra panašus lyginant kitų šalių kontekste, vadinasi problema išlieka opi tiek Lietuvos viduje tiek kitose šalyse. Be to, Lietuvoje daugėja atliktų tyrimų, kurie nurodo didesnę NVP paplitimą ir mastą.

1.1.2. Nepalankių vaikystės patirčių padariniai

1.1.2.1. Nepalankių vaikystės patirčių bendri padariniai

Informuotumas apie žalą, susijusią su nepalankiomis vaikystės patirtimis, per pastaruosius du dešimtmečius labai išaugo, gausėjant literatūrai apie NVP paplitimą ir jų ryšį su prasta sveikata gyvenimo eigoje (Hughes et al., 2021). JAV Ligų kontrolės ir prevencijos centro ir Kaizerio Permanente Sveikatos vertinimo centro tyrimo rezultatai rodo, kad tam tikros nepalankios vaikystės patirtys gali būti ligų, prastos gyvenimo kokybės ir net ankstyvos mirties priežastimi (Pasaulio sveikatos organizacija, 2011). Tyrimo rezultatai atskleidžia stiprų ryšį tarp nepalankių vaikystės patirčių ir aukštos rizikos elgesio, ligų, negalios ir darbo problemų (Felitti et al., 1998). Sunkumai gali paveikti vystymąsi įvairiais būdais, jų poveikis gali pasireikšti skirtingais laiko momentais ir trukti ilgą laiką (Nelson, Bhutta, Harris, Danese & Samara, 2020). Raidos biologijos tyrimai pagrindžia, kad NVP daro neigiamą poveikį neurobiologiniam ir psichosocialiniam vystymuisi, kuris savo ruožtu išlieka visą gyvenimą ir gali lemti vėlesnę patologiją (Nurius et al., 2015). Šios pasekmės gali pasireikšti skirtingais aspektais:

- Elgesio padariniai – vaikystėje patirtos nepalankios patirtys gali sukelti įvairių elgesio ir emocinių problemų, pavyzdžiui, padidėjusį rizikingą elgesį, agresyvų elgesį, išitraukimą į smurtinį elgesį (namuose, mokykloje ir kaimynystėje) ir sunkumus santykiuose su kitais (Nelson et al., 2020). Atlikus metaanalizę buvo pastebėta, jog daugumoje Europos šalių NVP buvo siejamos su žalingu alkoholio ir neteisėtu narkotikų vartojimu (Hughes et al., 2021). Tokias sąsajas patvirtina ir Lietuvoje atlikto tyrimo rezultatai – narkotikų vartojimas asmenų grupėje, kurie patyrė tris, keturias ar daugiau nepalankių patirčių, buvo labiau paplitęs nei neturėjusių ar turėjusių iki dviejų nepalankių patirčių (Pasaulio sveikatos organizacija, 2011).
- Neurobiologiniai padariniai – daugelis tyrimų nustatė struktūrinius ir funkcinius smegenų vystymosi skirtumus, susijusius su aplinkos veiksniais, tokiais kaip žema socialinė ir ekonominė padėtis, fizinė prievarta ir priežiūros aplaidumas (Nelson et al., 2020). Taip pat, tyrimo rezultatai rodo, kad NVP yra susijusios su suprastėjusiomis reakcijomis į

atlygį nuspėjančias užuominas ir disfunkcija kairiųjų galvos smegenų pamato mazgų regionuose, susijusiais su mokymosi ir motyvacijos atlygiu. Ši disfunkcija gali būti diatezė (polinkis sirgti kai kuriomis ligomis), kuri prisideda prie daugybės neigiamų pasekmių ir psichopatologijų (Dillon et al., 2009).

- Fiziniai padariniai – ankstyvas susidūrimas su NVP, ypač skurdu, yra susijęs su augimo susijusiais sunkumais ir išsekimu. Nustatyta, kad vaikai, patiriantys didesnę psichologinę stresą, turi didesnę kortizolio kiekį ir didesnę riziką susirgti įprastomis vaikystės ligomis (Nelson et al., 2020). Manoma, kad fiziologinės reakcijos į psichosocialinį stresą gali kauptis ir sąveikauti, todėl pažeidžiamos medžiagų apykaitos, širdies ir kraujagyslių, imuninės ir nervų sistemos (Campbell, Walker & Egede, 2016).
- Psichologiniai padariniai – ankstyvos patirtys gali paskatinti psichopatologijos vystymąsi ankstyvame amžiuje (pvz., trikdantis elgesys), kuris vėliau pasireiškia sunkesnėmis formomis (pvz., asociali asmenybė) (Nelson et al., 2020). Be to, daugėja įrodymų, kad nepalankios ankstyvos patirtys padidina vėlesnės psichopatologijos riziką, pavyzdžiui, depresijos, nes sumažina jų toleranciją vėlesniems, net nedideliems stresoriams (Nurius et al., 2015). Taip pat pastebimas ryšys su saviDestrukciniu elgesiu, miego problemomis, seksualine disfunkcija ir nekontroliuojamais pykčio protrūkiams (Tošković et al., 2019). NVP siejamos su įvairiais sunkumais: padidėjusia depresijos, nerimo, agresijos ir savižudybės rizika, asmenybės sutrikimais, elgesio sutrikimais, ir psichoaktyvių medžiagų vartojimu (Nurius et al., 2015). Kai kurios fizinės ir psichologinės prievartos formos ankstyvoje vaikystėje gali būti susijusios su valgymo sutrikimais ir psichikos sveikatos problemomis, turinčiomis įtakos įprastai raidai ir ugdymui (Nelson et al., 2020).

Taigi, nepalankios vaikystės patirtys dažniausiai yra tarpusavyje susijusios, sukuria skirtingų formų stresą, daro žalą įvairiems besivystančių smegenų aspektams, skatina netinkamus sveikatos ir elgesio įpročius ir yra siejamos su ribotais tarpusavyje palaikančiais santykiais (Nurius et al., 2015).

Manoma, kad tiesioginė sąsaja tarp nepalankių vaikystės patirčių ir fizinės bei psichologinės raidos gali veikti per streso perdavimo ir imuninės sistemos funkcijų reguliavimo pakeitimą (Nelson et al., 2020). Asmenys patyrę NVP, dėl kurių jie galimai tampa pažeidžiami, yra labiau linkę susidurti su stresą keliančiais įvykiais jaunystėje ir suaugus, kaupti streso sukeltus padarinius, patirti socialinius ir elgesio sunkumus ir turi padidintą tikimybę susidurti su psichikos sveikatos sunkumais (Nurius et al., 2015). Tai gali pasireikšti įvairiomis formomis, pavyzdžiui, santykių problemomis, gyvenamosios vietos

nestabilumu, negalia ir susidūrimu su baudžiamojo teisingumo sistema (iš aukos arba teisės pažeidėjo pozicijos) (Nurius et al., 2015).

Apibendrinant apžvelgtus tyrimus pastebima, jog nepalankių vaikystės patirčių padariniai apima elgesio, neurobiologines, fizines ir psichologines problemas. Tarp padarinių yra dažnas nepageidautinas elgesys, ligos ir kiti įvairūs sunkumai galintys paveikti gyvenimo kokybę. Jos gali paveikti bendras sritis, tarkim vystymąsi, arba specifines kaip streso reguliavimas. Analizuojant mokslinę literatūrą, kyla klausimas, ar skiriasi NVP padarinių pobūdis ar poveikis priklausomai nuo nepalankių vaikystės patirčių kiekio. Į jį pabandysime atsakyti kitame poskyryje.

1.1.2.2. Nepalankių vaikystės patirčių kiekio įtaka padariniams

Nepalankios vaikystės patirtys gali atsirasti kartu arba susikaupti. Kai individo nepalankios patirtys kaupiasi, daugelio sveikatos ir socialinių problemų rizika didėja eksponentiškai (Felitti et al., 1998). Tyrimų neurobiologijos srityje rezultatai parodė, kad šios patirtys sutrikdo neurologinį vystymąsi ir gali turėti ilgalaikį poveikį smegenų struktūrai ir funkcijoms (Anda & Brown, 2010). Neigiamų padarinių sveikatai rizika didėja priklausomai nuo NVP kiekio. Didesnis nepalankių vaikystės patirčių kiekis buvo siejamas su sveikatai žalingesniu elgesiu, įskaitant narkotikų / alkoholio vartojimą, taip pat tyrime rasta didesnė rizika vyrams smurtauti prieš savo intymų partnerį(-ę), dažnesni nesaugūs lytiniai santykiai ir įsitraukimas į nusikalstamumą (Kappel, Livingston, Patel, Villaveces & Massetti, 2021).

Asmenys, kurie patyrė daugiau nepalankių patirčių turėjo didesnę tikimybę patirti psichologinį distresą, mąstyti apie savižudybę, save žaloti, rūkyti (Kappel et al., 2021). Esant keturioms ar daugiau nepalankių vaikystės patirčių, bandymų žudytis rizika yra didžiausia lyginant su mažesniu NVP skaičiumi. Tai reiškia, kuo daugiau nepalankių patirčių išgyveno žmogus, tuo didesnė tikimybė, kad jis gali bandyti nusižudyti (Pasaulio sveikatos organizacija, 2011). Tad įvairios nepalankių vaikystės patirčių formos laikui bėgant gali veikti sudėtingais ir vienas kitą palaikančiais būdais, tokiu būdu paveikiant vystymąsi (Nelson et al., 2020). Taigi, svarbus ne tik patirties pobūdis, bet ir kaip jis apskritai veikia kartu su kitais veiksniais.

Matoma sąsaja tarp NVP kiekio ir padarinių – patirtys gali atsirasti kartu ir kauptis taip didindamos problemas, rizikas ir sunkumų tikimybę. Patirtys tarpusavyje gali vieną kitą veikti ir palaikyti, o nuo to didėja ir neigiamų padarinių mastas. Pavyzdžiui, didesnis NVP kiekis gali labiau paveikti vystymąsi, to pasekoje asmuo susiduria su daugiau iššūkių gyvenimo eigoje, o tai didina riziką patirti daugiau NVP ir jų sukeltų padarinių.

1.1.2.3. Specifiniai nepalankių vaikystės patirčių padariniai

Kai kuriuose tyimuose buvo rasta, jog ne visos nepalankios patirtys daro tą patį poveikį arba sukelia vienodą atsakomąją reakciją individui, pavyzdžiui, fizinė ar seksualinė prievarta gali turėti rimtesnių pasekmių vaiko vystymuisi nei tėvų skyrybos (Nelson et al., 2020). Tačiau tėvų netektis dėl migracijos ar mirties gali pasireikšti padidėjusia rizika psichinės sveikatos sutrikimams (depresijai, nerimui, elgesio sutrikimams), savižudiškomis mintimis, narkotinių medžiagų vartojimu ir susirgimui infekcinėmis ligomis (Fellmeth et al., 2018). Atskiri nepalankių vaikystės patirčių komponentai turi skirtingą ryšį su rizikingu elgesiu ir gretutinėmis ligomis suaugus. Pavyzdžiui, Campbell su kolegomis (2016) savo tyrime pastebėjo, jog nors visos nepalankios vaikystės patirtys išskyrus smurtą, turėjo poveikį depresijai, tik psichologinis smurtas turėjo poveikį dažnam alkoholio vartojimui ir tik įkalinimas turėjo poveikį miokardo infarkto pasireiškimui. Seksualinė ir psichologinė prievarta buvo veiksniai, kurie nepriklausomai paveikė daugumą šių sričių, įskaitant rūkymą, rizikingą seksualinį elgesį, nutukimą, diabetą, koronarinę širdies ligą, depresiją ir negalią dėl prastos sveikatos (Campbell, Walker & Egede, 2016). Tai rodo, kad atskiri nepalankių vaikystės patirčių veiksniai gali turėti įtakos rizikingam elgesiui ir kitoms pasekmėms skirtingais ryšiais.

Taip pat pastebėta, jog kai kurios nepalankios patirtys gali pasireikšti dažniau tam tikros lyties atžvilgiu priklausomai nuo patirties pobūdžio. Seksualinis smurtas yra labiau paplitęs tarp moterų, o fizinis smurtas labiau paplitęs tarp vyrų (Kappel et al., 2021). Taip pat egzistuoja lyčių skirtumai – mergaitės ir berniukai patiria skirtingus NVP padarinius. Moterys labiau linkusios patirti depresiją po tokių įvykių tuo tarpu vyrai palygint su moterimis labiau linkę užsiimti kriminaliniu ar delinkventišku elgesiu (Kappel et al., 2021).

Taigi nepalankios vaikystės patirtys išsiskiria savo specifiškumu – kai kurios patirtys gali turėti rimtesnių pasekmių nei kitos, tam tikrose srityse ir atskiri NVP veiksniai gali veikti skirtingu būdu. Taip pat skiriasi nepalankių vaikystės patirčių pasireiškimas lyčių atžvilgiu. Tad nepriklausomai nuo to, jog NVP poveikis dažnai siejamas su neigiamais padariniais svarbu atsižvelgti į kiekvieną atvejį ir patirtį individualiai.

Apibendrinant, nepalankių vaikystės patirčių padariniai gali būti pastebimi bendrai, pvz., kaip prastesnės gyvenimo kokybės ar ankstyvos mirties priežastis. Taip pat jų sukeliama padariniai gali būti pastebimi skirtingose srityse: elgesio (rizikingas arba agresyvus elgesys, alkoholio arba narkotikų vartojimas), neurobiologijos (smegenų vystymasis ir aktyvumas), fizinė (ligos, augimas, imunitetas) arba psichologinė (psichopatologija, PTSS arba jautrumas stresui). Be to NVP padarinių mastas ir pasireiškimo rizika gali didėti priklausomai nuo patiriamo kiekio (patirtys gali atsirasti kartu, kauptis,

vieną kitą veikti ir palaikyti). Atskiri NVP veiksniai gali veikti skirtingai, o jų sukeliama padariniai skirtingai kokybiškai ir savo mastu.

1.2. Viktimizacija

Viktimizacija gali būti apibrėžiama kaip veiksmas ar procesas, kai asmuo yra sužalojamas arba kitaip nukentima nuo kito asmens (Cutler, 2008). Žala gali būti fizinė (pvz., mėlynės, lūžę kaulai) arba psichologinė (pvz., potrauminio streso sutrikimas, depresija) (Cutler, 2008). Šis reiškinys dažnai įvyksta tarpasmeniniame kontekste ir susijęs su galios persvara, pvz., tėvas, kuris smurtauja prieš vaiką, mokytojas seksualiai išnaudoja mokinį ir pan. (Cutler, 2008). Šiame darbe į viktimizaciją žiūrėsime iš dviejų perspektyvų. Pirmiausia per kriminalinę viktimologiją, kuri tyrinėja tik nusikaltimų bei baudžiamųjų nusižengimų (pavieniais atvejais – administracinių teisės pažeidimų) aukas, kai auka įvardijama kaip nusikaltimo auka arba nukentėjęsysis (Uscila, 2005). Šiam aukų tipui priskiriami asmenys, kurie tyrime paminėjo, jog patyrė nusikalstamas veikas. Kita perspektyva: juvenalinė viktimologija, tirianti vaikus, t.y. mažamečius ir nepilnamečius asmenis, kurie patiria smurtą, prievartą, kitus neigiamus poveikius, tai – buitinio, šeiminio smurto aukos (Uscila, 2005). Šiam aukų tipui priskiriami asmenys, kurie tyrime paminėjo, jog patyrė nepalankias vaikystės patirtis (NVP kaip viktimizacijos patyrimas). Abiejų grupių asmenys gali persidengti, tačiau aiškumo dėlei šiame darbe juvenalinės aukos yra įvardijamos NVP aukomis, o viktimizacija išskirtinai vartojama kaip patirtas nusikaltimas.

Kitas svarbus viktimizacijos aspektas yra viktimiškumas – asmens pažeidžiamumas – tikimybė (rizika ir net polinkis) tapti nusikaltimo auka, kuriai įtakos turi ir asmens vidinės savybės, bruožai, ir elgesys, būseną (laikina arba pastovi), patirtis, socialiniai vaidmenys, turimas socialinis statusas (Uscila, 2005). Daugartinis viktimiškumas gali būti skirstomas į pakartotinį viktimiškumą, kurio išskiriamos dvi rūšys:

- Rūšinis – tai asmens viktimiškumas, pasižymintis atitinkamomis charakteristikomis, kurios sukelia vienaarūšius viktimizacijos procesus, t.y. asmuo tampa vienaarūšių nusikaltimų auka, pavyzdžiui, turtinių (vagystės, plėšimo, turto sunaikinimo ir pan.) (Uscila, 2005).
- Nerūšinis – tai asmens daugartinis viktimiškumas, kai atsižvelgiama ne į asmens viktimizacijos pobūdį, bet į patį faktą (Uscila, 2005).

Pakartotinė viktimizacija, kai padaromas tos pačios rūšies nusikaltimas („rūšinė pakartotinė viktimizacija“), tačiau pakartotinė viktimizacija yra ir tada, kai asmuo per tam tikrą laiką nukentima nuo

skirtingų rūšių nusikaltimų („nerūšinė pakartotinė viktimizacija“) (Uscila, 2005). Pastaruoju atveju pakartotinumą turi būti grindžiamas tam tikrais veiksniais, pavyzdžiui, kai asmuo nors ir nukenčia nuo skirtingų rūšių nusikaltimų, tačiau juos padaro tas pats asmuo, auką ir nusikaltėlį sieja atitinkami ryšiai, santykiai, bendra veikla ir pan. (Uscila, 2005).

Reviktimizacijos sąvoka apibrėžta įvairiais būdais, tačiau pagrindinė šio reiškinio esmė yra to paties asmens viktimizacijos pasikartojimas, kuris gali būti fizinis, seksualinis, emocinis ar bet kokios formos prievarta (Gopalan, 2022). Tai situacija, kai per tam tikrą laikotarpį tas pats asmuo buvo daugiau nei vieno nusikaltimo auka arba, kai asmuo patiria daugiau nei vieną nusikalstamą įvykį (Gopalan, 2022). Šiame darbe pakartotinės viktimizacijos ir reviktimizacijos sąvokos bus naudojamos kaip sinonimai. Taip pat pakartotinė viktimizacija šiame darbe bus apibrėžiama kaip patirtis kuomet asmuo patyrė nors vieną nepalankią vaikystės patirtį ir nors vieną nusikaltimą (remiantis nerūšiniu viktimiškumu t.y. atsižvelgiama ne į viktimizacijos pobūdį, bet į patį faktą). Pavyzdžiui asmuo nurodo, jog iki 18 metų stebėjo tėvų tarpusavio smurto epizodą, o būdamas pilnametis patyrė vagystę.

1.2.1. Pakartotinės viktimizacijos sąsajos su viktimizacija vaikystėje

Daugelis tyrimų rodo, kad nusikaltėliai ir antrą kartą kėsinaisi į tas pačias aukas (Uscila, 2005). Pakartotinė viktimizacija gali būti nuspėjama, nes kartą tapęs auka asmuo gali patirti viktimizaciją antra kartą. Viktimizacijos tikimybė yra daug didesnė tarp tam tikrų grupių ir tam tikrų žmonių, ypač tų, kurie anksčiau buvo aukomis (Cutler, 2008). Vaikai, patiriantys vienos rūšies viktimizaciją, turi didesnę riziką patirti kitų formų viktimizaciją (Finkelhor, Ormrod & Turner, 2007). Pakartotinės viktimizacijos laipsnis auga kartu su patirtų nusikaltimų skaičiumi (Uscila, 2005). Du kartus viktimizaciją patyręs asmuo patenka į didesnės rizikos grupę patirti viktimizaciją ir trečią kartą, todėl efektyviausios viktimizacijos prevencinės priemonės turėtų būti taikomos jau po pirmosios viktimizacijos (Uscila, 2005).

Viktimizacijos patirtis vaikystėje padidina įvairių neigiamų pasekmių riziką daugelyje vaiko vystymosi sričių, kurios dažnai tęsiasi iki pilnametystės. Tarp šių neigiamų pasekmių yra padidėjusi pakartotinės reviktimizacijos rizika, o stipriausi reviktimizacijos rizikos įrodymai gaunami iš seksualinės reviktimizacijos tyrimų (Desir & Karatekin, 2021). Papalia, Mann ir Ogloff (2021) nustatė, kad vaikystės patirtos seksualinės prievartos aukos yra pažeidžiamos įvairioms reviktimizacijos patirtims vėliau gyvenime. Iš tyrimų rezultatų matomas ryšis tarp vaikystėje patirto seksualinio smurto ir psichologinio pažeidžiamumo reviktimizacijai (Gopalan, 2022). Pažeidžiamumą patvirtina ir tyrimų rezultatai, nagrinėję vaikystės seksualinės prievartos įtaką alkoholio vartojimui, kurie atskleidė, jog moterims, vaikystėje patyrusioms seksualinę prievartą ar kitas tarpasmenines traumas, būdinga didesnė tikimybė patirti reviktimizaciją (Bagdonaitė ir Pilkauskaitė-Valickienė, 2017). Taigi, kai kurie autoriai teigia, kad

seksualinė viktimizacija vaikystėje yra vienas stipriausių tolesnio viktimizacijos paauglystėje ir jauname amžiuje prognostinių veiksnių ir turėtų būti laikomas pagrindiniu rizikos veiksniu, ypač moterims (Barnes et al., 2009).

Nors reviktimizacija yra viena nuosekliausiai dokumentuotų vaikystės seksualinio smurto pasekmių (Papalia, Mann & Ogloff, 2021), svarbu suprasti kokie kiti veiksniai prisideda prie reviktimizacijos fenomeno, nes dažnu atveju seksualinė prievarta pasireiškia su kitomis nepalankiomis patirtimis (ne izoliuotai). Tarkim Lacelle ir kt. (2012) pranešė, kad seksualinę prievartą vaikystėje patyrę asmenys dažniau pranešdavo patyrę kitų formų viktimizacijos vaikystėje formas. Empiriniai tyrimai ir sisteminga nepalankių vaikystės patirčių ir reviktimizacijos apžvalga benamių asmenų imtyje parodė, kad nepalankios patirtys vaikystėje žymiai padidina įvairių formų suaugusiųjų viktimizaciją, įskaitant apiplėšimą, seksualinį, fizinį smurtą, emocinę ir žodinę viktimizaciją (Desir & Karatekin, 2021). Desiras ir Karatekinas (2021) pastebėjo, kad daugelis vaikystės viktimizacijos patirčių reikšmingai numatė viktimizacijos patyrimų skaičių suaugusiems, ir beveik bet koks vaikystės viktimizacijos tipas reikšmingai padidino riziką patirti kiekvieną suaugusiųjų viktimizacijos tipą. Tad atliekant būsimus tyrimus būtų naudinga įtraukti tikėtinus prognozuojančius veiksnius ir alternatyvius aiškinamuosius kintamuosius (įskaitant kitų formų prievartą vaikystėje), siekiant geriau pažinti prevencijos ir intervencijos modelius, skirtus sumažinti seksualinę ir fizinę (pakartotinę) viktimaciją (Barnes et al., 2009).

Toliau bus pristatyti rizikos veiksniai, kurie gali turėti įtakos didesnei pakartotinės viktimizacijos pasireiškimo tikimybei.

1.2.2. Rizikos veiksniai

Nagrinėjant skirtingus viktimizacijos pobūdžius buvo išskirti veiksniai keliantys didesnę riziką patirti viktimizaciją arba reviktimizaciją:

- Psichoaktyvių medžiagų vartojimas – alkoholis ir narkotikai slopina kognityvinius ir motorinius procesus, pablogindami individo gebėjimą aptikti, atpažinti, pabėgti nuo seksualinės agresijos ar atsispirti jai (Culatta et al., 2020). Gyvenimo būdas, susijęs su narkotikų vartojimu, taip pat suteikia galimybę padidinti potencialių nusikaltėlių grėsmę, nes alkoholio ir narkotikų vartojimas dažnai vyksta didelės rizikos aplinkoje (Culatta et al., 2020). Be to, tyrimo, nagrinėjančio alkoholio vartojimo tarp moterų ir seksualinės viktimizacijos sąsajas, rezultatai atskleidė, jog užpuolikai gali nusitaikyti į moteris, turinčias problemų su alkoholio vartojimu, nes mano, kad jų vartojimas yra padidėjusio pažeidžiamumo požymis (Parks, Hequembourg & Dearing, 2008).

Taip pat egzistuoja papildomi būdai, kuriais alkoholis padidina seksualinės prievartos tarp pažįstamų tikimybę, įskaitant įsitikinimus apie alkoholį ir lytį: stereotipai, bendraamžių normos (pateisinančios gausų alkoholio vartojimą ir priverstinį seksą) ir sumažėjęs užpuoliku atsakomybės suvokimas (Abbey, 2002). Alkoholio vartojimas trauminių patirčių įveikai neigiamai veikia tiek pačios aukos PTSS simptomus, tiek palaiko tolesnį probleminį alkoholio vartojimą ir taip didina reviktimizacijos riziką (Bagdonaitė ir Pilkauskaitė-Valickienė, 2017). Neblaivumas riboja žmogaus gebėjimą sutelkti dėmesį į galimas grėsmes ar pavojaus signalus ir riboja fizinį gebėjimą apsiginti nuo nusikaltėlių (Culatta et al., 2020). Kai asmuo yra neblaivus, jis taip pat gali būti apsuptas kitų alkoholio paveiktų žmonių, o tai sumažina pašalinių asmenų galimybes tinkamai globoti, be to asmenys yra arti galimų nusikaltėlių (Culatta et al., 2020). Viktimizacijos tikimybę didina ne tik paprastas alkoholio vartojimo veiksmas, bet ir kontekstas, kuriame žmogus vartoja alkoholį. Studentams, kurie girtauja viešose vietose, padidėja apiplėšimo ir užpuolimo viktimizacijos rizika (Tewksbury & Mustaine, 1998). Atitinkamai buvo įrodyta, kad moterys, kurios geria baruose ar kitose viešose vietose, padidina fizinės ir seksualinės prievartos riziką (Tewksbury & Mustaine, 2001).

- Rizikingas elgesys – gali išsivystyti kaip įveikos mechanizmas, padedantis valdyti emocinį diskomfortą (Filipas & Ulman, 2006). Įsitraukimas į rizikingą seksualinį elgesį padidina reviktimizacijos riziką (Walsh et al., 2013).
- Aukos statusas – viena viktimizacijos patirtis gali padidinti reviktimizacijos riziką (Jaffe et al., 2019). Tyrimų rezultatai rodo, kad kai kurie nusikaltėliai renkasi aukas, kurios jau buvo kažkada aukomis, nes mano, kad anksčiau nukentėjęs asmuo bus labiau pažeidžiamas (Farrington, 1993, cit. iš Culatta et al., 2020). Tai taikoma ne tik to paties nusikaltėlio atliktam nusikaltimui – kiti galimi nusikaltėliai taip pat gali sužinoti apie ankstesnę asmens viktimaciją (Culatta et al., 2020).
- Rutina – judėjimas per laiką ir erdvę padidina tikimybę susidurti su daugiau ir įvairesnio pobūdžio potencialiais motyvuotais nusikaltėliais (Tewksbury & Mustaine, 2001). Didesnė reikšmė atsiranda veiklai ne namuose pvz., nuolatinis persikraustymas, padidėjęs kontaktas su galimais nusikaltėliais ir palikti tušti bei neapsaugoti namai (Miró, 2014). Kai kurie gyvenimo būdai ir veikla padidina viktimizacijos tikimybę, nes dažniau pasitaiko žmonės, kurie linkę suvokti asmenis su tam tikromis savybėmis kaip daugiau ar mažiau pažeidžiamus (Tewksbury & Mustaine, 2001).

Apibendrinant, atliktų tyrimų rezultatai pateikia tokius viktimizaciją ir reviktimizaciją didinančius rizikos veiksnius: psichoaktyvių medžiagų vartojimas; rizikingas elgesys; aukos statusas ir specifinė rutina. Egzistuojant bent vienam iš šių veiksnių didėja tikimybė, jog žmogus patirs viktimizaciją.

1.2.3. Apsauginiai veiksniai

Apsauginiai veiksniai nuo viktimizacijos / pakartotinės viktimizacijos dažnai įvardijami kaip kokybiški santykiai su artimaisiais – svarbūs saugūs ir palaikantys ryšiai. Daugumoje tyrimų, nagrinėjančių šiuos apsauginius veiksnius, yra minima socialinė parama, kuri pagrinde skirstoma į šeimos ir draugų santykius, jų kokybę. Daugiausiai tyrimų atlikta su vaikų – paauglių imtimis arba tiriant vaikystėje patirtą seksualinį smurtą kaip reviktimizacijos pagrindą.

Socialinis savęs veiksmingumas yra suvokiamas veiksmingumas kuriant palaikančius socialinius santykius, kurie didina pasitenkinimą gyvenimu ir amortizuoja stresinių įvykių poveikį (Caprara, Gerbino, Paciello, Di Giunta ir Pastorelli, 2010), tad palaikantys socialiniai santykiai yra svarbūs asmens psichologinio atsparumo vystymui. Bender su kolegomis (2003) atliktu tyrimu nustatė, jog socialinė parama dalinai medijavo ryšį tarp vaikystėje patirto seksualinio smurto ir patiriamo partnerio smurtui, o visiškai medijavo ryšį tarp vaikystėje patirto seksualinio smurto ir nefizinio partnerio smurto. Socialinė parama apibrėžiama kaip laipsnis, kuriuo asmuo yra gerbiamas ir vertinamas bei jam suteikiama instrumentinė pagalba ar draugystė (Taylor 2011). Nors tėvai išlieka svarbiu socialinės paramos šaltiniu, vyresni vaikai ir paaugliai vis dažniau kreipiasi į artimus draugus dėl šių socialinių poreikių (Brendgen & Poulin, 2018). Be to, didelis draugų palaikymas siejamas su bendraamžių viktimizacijos mažėjimu paauglystėje (Kendrick, Jutengren & Stattin, 2012). Teigiami santykiai su bendraamžiais gali sukelti panašių lūkesčių romantiškiems santykiams, o dalyvavimas teigiamame socialiniame rate gali padidinti tikimybę susisieti su romantiškais partneriais, kurie tinka šiai aplinkai (Herbert et al., 2019). Taigi, santykiai ne tik stiprina žmogaus atsparumą streso poveikiui, bet ir gali sumažinti viktimizacijos riziką.

Teigiama, kad draugysčių kokybė apsaugo nuo viktimizacijos (Kendrick et al., 2012). Vieno tyrimo rezultatai parodė, jog aukštos kokybės draugystė apsaugo paauglius nuo būsimos viktimizacijos – su viktimizaciją susiję tarpasmeniniai veiksniai, tokie kaip draugystė ir bendraamžių grupės statusas (Goldbaum et al., 2003). Palaikantys tarpasmeniniai santykiai – ypač artimų draugų palaikymas – gali atlikti lemiamą vaidmenį viktimizacijos kontekste (Brendgen & Poulin, 2018). Taigi draugų socialinė parama gali sušvelninti neigiamą stresinės patirties poveikį tarkim suteikiant apsaugą arba sprendimo būdus. Taip pat draugų socialinė parama gali skatinti savivertės jausmą ir taip atsverti neigiamą viktimizacijos poveikį depresinėms mintims ir emocijoms bei pakartotinės viktimizacijos riziką (Brendgen & Poulin, 2018). Atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, kad geri santykiai su bendraamžiais gali

užkirsti kelią viktimizacijos tikimybei bendraujant kasdien, tačiau geri santykiai su tėvais turi mažai įtakos nepilnamečių viktimizacijai (Lee & Kim, 2017). Tad nėra iki galo aiškus tėvų santykių vaidmuo viktimizacijos pasireiškimui.

Kita vertus, ankstyvos sąveikos su globėjais formuoja artimus santykius su kitais ir suteikia galimybę išmokti konfliktų sprendimo įgūdžių bei formuoti požiūrį į smurtą (Herbert et al., 2019). Nuolaidus auklėjimas, kuriam būdingi pamokymai ir šilti santykiai, gali būti apsauginis veiksnys tiek įprastoms, tiek kibernetinėms patyčioms, visgi autoritarinis auklėjimas, kuriam būdingos fizinės ir verbalinės bausmės, gali būti patyčių rizikos veiksnys (Martínez, Murgui, Garcia & Garcia, 2019). Tėvų paramos poveikis gali sumažinti romantiško partnerio viktimizacijos riziką (Herbert et al., 2019). Tėvų sąmoningumas ir įsitraukimas taip pat gali suteikti jaunimui pagalbą atremdamas izoliaciją smurtiniuose santykiuose (Leadbeater ir kt., 2008).

Apibendrinant yra pastebima, jog daugumos tyrimų rezultatai visgi patvirtinta socialinių santykių, tiksliau draugų ir tėvų suteikiamų santykių, poveikį viktimizacijos patyrimui. Kokybiški santykiai gali apsaugoti arba sušvelninti patiriamos viktimizacijos poveikį ar padarinius.

1.3. Viktimizaciją aiškinančios teorijos

Teorijos, kurios nagrinėja viktimizacijos ir pakartotinės viktimizacijos fenomeną, kokie veiksniai gali paskatinti ar kokie elementai ir aplinkybės yra svarbios šiam dėsningumui. Šioje dalyje bus aptariamos teorijos (traumageninių dinamikų modelis; patirto įvykio atkūrimo teorija; socialinio mokymosi teorija; išmokto bejėgiškumo teorija, rutininės veiklos teorija, prieraišumo teorija), kurios nagrinėja viktimizacijos ir pakartotinės viktimizacijos reiškinius – kokie veiksniai ir aplinkybės yra susijusios. Skyriuje bus minimos teorijos iš psichologinės ir iš kriminologinės perspektyvų.

1.3.1. Socialinio mokymosi teorija (angl. Social learning theory)

Šios teorijos autorius – A. Bandura, teigė, jog elgesio modelius galima išsiugdyti per tiesioginę patirtį arba stebint kitų elgesį (Bandura, 1971). Pradinė mokymosi forma, pagrįsta tiesiogine patirtimi, daugiausia priklauso nuo bausmių ir paskatų, atsirandančių po bet kokio veiksmo (Bandura, 1971). Socialinio mokymosi teorija yra viena iš plačiausiai naudojamų teorijų literatūroje apie smurtą santykiuose (Jennings, Park, Tomsich, Gover & Akers, 2011). Šios teorijos kintamieji, padeda numatyti tiek pasikartojančios intymių partnerių viktimizacijos paplitimą, tiek dažnumą (Cochran et al., 2011).

Pagrindinis socialinio mokymosi šaltinis yra tėvai, ypačingai tos pačios lyties. Mokymasis gali kilti iš tiesioginės patirties arba vietoje stebint kitų elgesį ir pasekmes. Šeimos veiksniai, bendruomenės kultūra ir simbolinis modeliavimas, žiūrėjimas per žiniasklaidą, yra elgesio modeliavimo šaltiniai

(Jennings et al., 2011). Smurto šeimoje liudininkai, patyrę jį, matydami, kaip jis yra modeliuojamas, sustiprinamas ir pateisinamas, gali pasiruošti ir priprasti būti aukomis – tinkamomis viktimizacijos patyrimui, ypač pasikartojančios viktimizacijos (Cochran et al., 2011). Tokie liudininkai internalizuoja šeimos normas, kurios gali padėti neutralizuoti artimo partnerio smurto stigmą, priimti jį kaip normalų, o tam tikromis aplinkybėmis galbūt netgi pritarti (Cochran et al., 2011). Šie liudytojai taip pat gali būti pasirengę išverti savo pačių prievartą, kad ji nepadidėtų ir (arba) neplatintų jų vaikams ir pan. (Cochran et al., 2011). Atlygis, kuris yra suteikiamas už partnerio smurto toleravimą gali apimti santykių palaikymą, gyvenamąją vietą, nuolatinę finansinę paramą sau ir vaikams bei jaustis geidžiamam ir svarbiam savo partneriui (Cochran et al., 2011). Atlygis už tokią toleranciją taip pat gali būti gautas iš patarimų ir padrąsinimo, kurių žmogus gauna iš svarbių asmenų, kad liktų santykiuose (Cochran et al., 2011).

Kalbant apie viktimizaciją, Wekerle ir kt. (2009) tyrime pastebėjo, kad emocinė prievarta vaikystėje vyrams prognozavo tiek psichologinį, fizinį, tiek seksualinį smurtavimą ir viktimizaciją, nors moterims buvo prognozuojama tik viktimizacija (Wekerle et al., 2009). Socialinio mokymosi teorija, taip pat taikoma pasikartojančiai intymių partnerių viktimizacijai. Ji numato, kad pasikartojančios viktimizacijos ir jos paplitimas, dažnis yra didesnis tarp tų, kurie (1) matė, kaip asmenys, kuriais žavisi, naudoja agresiją prieš partnerį arba toleruoja savo partnerio agresiją prieš juos; (2) turi nuostatas, kurios pritaria, toleruoja, tik silpnai nepritaria arba neutralizuoja partnerio smurto naudojimą; (3) bendrauja su reikšmingais asmenimis, kurių nuostatos atitinka partnerio smurto naudojimą, ir (arba) patys įsitraukia į smurtą su partneriu; ir (4) numato didesnę atlygio pusiausvyrą nei išlaidų, susijusių su partnerio smurto toleravimu (Cochran et al., 2011).

Taigi socialinio išmokimo teorija teigia, jog asmenys dar vaikystėje gali išmokti tam tikrus elgesius ar jų modelius stebinti arba patiriant smurtą šeimoje. Išmoktas elgesys gali paveikti asmenį tokiu būdu, jog jis bus iš anksto pasiruošęs būti aukos vaidmenyje ir priimti smurtą kaip savaime suprantama procesą taip didinant viktimizacijos arba reviktimizacijos (jei išmoktas elgesys yra per patirtį) riziką. Šios teorijos rėmuose, asmenys patyrę NVP galimai augo aplinkoje, kurioje toks elgesys arba buvimas auka buvo modeliuojamas ar patiprinamas, kad išmokti elgesio modeliai išliko suaugus taip didindami pakartotinės viktimizacijos riziką.

1.3.2. Patirto įvykio atkūrimo teorija (angl. Reenactment theory)

Po patirto trauminio įvykio asmuo gali pradėti elgtis tokiu būdu, jog dar kartą patirtų panašių aplinkybių trauminį įvykį. Bandymai suprasti patirto trauminio įvykio atkūrimo tikslą ir etiologiją gali būti sudėtinga, nes atkūrimai gali įvykti dėl įvairių priežasčių (Levy, 1998). Freudas (1920) nustatė

„kartojimo kompulsijos“ reiškini, kai žmonės visą gyvenimą kartoja tuos pačius nemalonius išgyvenimus ir paaiškino tai kaip užspaustų skausmingų išgyvenimų atkūrimą (cit. iš Zamir et al., 2018). Kiti autoriai praplėtė šį reiškini, aiškindami, jog atkūrimai gali būti suprantami kaip atsirandantys iš modelių, sukurtų per emocinius ryšius su globėjais, suvokiami kaip bandymai išlikti prisirišusiu prie smurtaujančio globėjo, o jų paskirtis – suvaldyti kraštutinį chaosą ir terorą (Gleiser, 2003). Kartais žmonės aktyviai atkuria praeities traumas, siekdami jas įveikti, tačiau kitais atvejais atkūrimai įvyksta netyčia ir atsiranda dėl psichologinio pažeidžiamumo ir gynybos strategijų, būdingų traumą išgyvenusiems žmonėms (Levy, 1998). Kaip pastebi Schwartz ir Galperin (1993): „nesąmoningas atkūrimas gali būti neišspręstų ankstyvųjų konfliktų atkūrimas, siekiant rasti sprendimą. Tarkim moteris pasirenka ištekėti už vyro, primenančio tėvą, manydama, kad galės kontroliuoti santykius, kurie bus panašūs į vaikystėje patirtus, kurių tada kontroliuoti negalėjo“ (cit. iš Gleiser, 2003). Šie bandymai suvaldyti padarinius ne tik dažnai žlunga, bet ir gali atsikurti, o asmenys atsiduria situacijose, kuriose yra didelė tikimybė reviktimizacijai (Gleiser, 2003).

Remdamiesi naujausia literatūra traumų, žmogaus raidos ir kognityvinio elgesio mokslo srityse, keli teoretikai nurodė disociaciją kaip galimą reviktimizacijos rizikos veiksni (Zamir et al., 2018). Disociacija gali svyruoti nuo įprastų disociacinių būsenų, tokių kaip užsisvajojimas ar hipnozė iki netinkamai prisitaikančios disociacijos, tokios kaip atsiribojimas, sustingimas ar „išėjimo iš kūno“ patyrimas, iki ekstremalios asmenybės sutrikimo būsenos (Zamir et al., 2018). Atsiribojimas laikomas normaliu gynybos mechanizmu, leidžiančiu asmenims toleruoti traumuojančius išgyvenimus, tokius kaip prievarta vaikystėje, išlaikant su trauma susijusius prisiminimus, aplinkybes ar jausmus už sąmoningo suvokimo ribų (Zamir et al., 2018). Polusny ir Follette (1995) pasiūlė modelį, paaiškinantį, kaip disociacija lemia reviktimaciją. Jie teigė, kad vaikai, susidūrę su prievarta, gali panaudoti disociaciją, kad palengvintų su prievarta susijusias mintis, jausmus ir prisiminimus. Nors disociacija gali suteikti neatidėliotiną emocinį palengvėjimą vaikystėje, priklausomybė nuo disociacijos kaip įveikos strategijos, kuri tęsiasi ir suaugus, gali sukelti reviktimizacijos pavojų (Polusny & Follette, 1995). Konkrečiai kalbant, atsiribojimas gali sumažinti arba ignoruoti socialinius užuominas potencialiai smurtinėse situacijose, todėl sutrikdomas gebėjimas atpažinti ir adaptyviai reaguoti (pvz., atsitraukti), kai intymiuose santykiuose iškyla smurtinės situacijos (Polusny & Follette, 1995).

Taigi patirto įvykio atkūrimo teorija teigia, jog asmuo patyręs skausmingą įvykį gali užslopinti prisiminimus susijusius su šiuo įvykiu ir nesąmoningai bandyti kartoti tą įvykį. Tokie įveikos modeliai gali paskatinti kraštutinę disociacijos formą arba siekimą atkartoti rizikingą situaciją, taip didinant pakartotinės viktimizacijos riziką. Pagal šią teoriją, asmenys patyrę nepalankias vaikystės patirtis gali

bandyti atkartoti panašias situacijas, siekdami kontroliuoti jas ir pakeisti jų eigą ar įveikti jas, taip padidindami riziką patirti pakartotinę viktimizaciją.

1.3.3. Išmoktas bejėgiškumas (angl. Learned helplessness)

Išmoktas bejėgiškumas (Seligman, 1975) atsiranda tada, kai individas suvokia savo negalėjimą kontroliuoti svarbaus savo gyvenimo aspekto (cit. iš Reese-Weber & Smith, 2011). Maier ir Seligman patvirtino hipotezę, kad kai įvykiai yra nekontroliuojami, organizmas išmoksta, kad jo elgesys ir rezultatai yra nepriklausomi, o šis išmokimas sukelia nekontroliuojamumo poveikį, kuris palaikomas per motyvacijos, pažinimo ir emocines sritis (Maier & Seligman, 1976). Šis suvokimas yra apibendrinamas taip, kad žmogus suvokia, kad jis/ji nekontroliuoja gyvenimo sričių, kurias iš tikrųjų galėtų kontroliuoti (Reese-Weber & Smith, 2011). Dėl pagrįsto bejėgiškumo vienoje srityje žmogus gali neteisingai interpretuoti, kad yra bejėgis kitose srityse (Reese-Weber & Smith, 2011).

Mušamos moters sindromas (ilgalaikis ir pasikartojantis smurtas prieš moterį šeimoje (Zepinic, 2021)) aiškinamas Seligmano išmokto bejėgiškumo ir priklausomybės teorija (Garza, 2020). Pagal šią teoriją moterys, kurios yra smurtiniuose santykiuose, pasiduoda savo situacijai ir nusprendžia nenutraukti tokio pobūdžio santykių (Garza, 2020).

Seksualinės prievartos vaikystėje aukos dėl savo amžiaus, sudėjimo ir būdingo galios skirtumo, patiria nekontroliuojamą prievartą – negali pasipriešinti ar pakeisti situacijos (Reese-Weber & Smith, 2011). Taigi, seksualinės prievartos vaikystėje aukos gali patirti, kad yra bejėgės prievartos situacijose. Dėl šio suvokimo seksualinės prievartos vaikystėje aukoms gali kilti pavojus, kai jos ateityje susidurs su galimai situacijomis (Reese-Weber & Smith, 2011). Toks bejėgiškumo jausmas, neleidžiantis pasipriešinti situacijose, kuriose tai įmanoma, paaiškina, kodėl bejėgiškumas gali būti reviktimizacijos pirmtakas. Tai taip pat siejasi su tuo, kad moterys, turinčios sunkesnę ir ilgesnę reviktimizacijos istoriją, išsiugdo susitaikymo ir beviltiškumo nuostatas dėl nekontroliuojamų aplinkybių, o tai savo ruožtu sunkina smurtinių santykių nutraukimą (Bellot et al., 2022).

Taigi išmokto bejėgiškumo teorija teigia, kad asmuo patyręs prievartą vaikystėje ir jos metu supratęs savo bejėgiškumą perkelia šį suvokimą į kitas sritis, taip nesugebėdamas kontroliuoti savo gyvenimo. Ši nuostata taip pat yra perkeliama bet kokioje kitoje smurtinėje situacijoje taip skatinant asmenį nenutraukti smurtinio veiksmo ir didina pakartotinės viktimizacijos riziką. Šios teorijos rėmuose, asmuo, kuris patyrė NVP būdamas tokio amžiaus, sudėjimo, ar mąstymo, jog negalėjo pasipriešinti ir taip išsiugdė bejėgiškumo jausmą. Augant bejėgiškumo nuostata išliko taip užkirsdama kelią

pasipriešinimui situacijose, kuriose asmuo suaugęs jau yra pajėgus pasipriešinti, taip padidindamas pakartotinės viktimizacijos riziką.

1.3.4. Traumageninių dinamikų modelis (angl. Traumagenic Dynamics Model)

Traumageninių dinamikų modelis (Finkelhor & Browne, 1985) daugiausia dėmesio skiria vaikystėje patirtos seksualinės prievartos ir jos pasekmės seksualumo srityje (Finkelhor & Browne, 1985). Teorija teigia, kad seksualinė prievarta prieš vaikus gali reikšmingai paveikti kelias pagrindines funkcionavimo sritis per keturis pagrindinius procesus: trauminį seksualizavimą, stigmatizavimą, išdavystę ir bejėgiškumą (Walsh et al., 2013).

Pirma, traumuojanči seksualizacija, per kurią sukuriama neteisingi seksualinio elgesio scenarijai, nes už neigiamus seksualinius modelius yra atlyginama. Tai gali paskatinti asmenis, patyrusius seksualinę prievartą, turėti daug seksualinių partnerių, rizikingiau elgtis arba mylėtis mainais už materialinį atlygį (Senn, Carey & Vanable, 2008). Antra, išdavystės jausmas, kai sužinojęs apie prievartą vaikas jaučiasi apgautas smurtautojo arba dėl kitų reakcijos. Tai gali būti susiję su sunkumais pasitikėti kitais, o tai, savo ruožtu, gali turėti įtakos stabilių santykių atmetimui ir nepastovių, smurtinių santykių kūrimui (Senn et al., 2008). Trečiasis modelio elementas yra stigmatizacija, nes asmuo jaučiasi seksualiai kitoks, be jau esamų gėdos ir kaltės jausmų (Castro, Ibanez, Mate, Esteba, & Barrada, 2019). Šie jausmai gali paskatinti prievartą patyrusius žmones rinktis labiau rizikingą seksualinį elgesį, jei seksualinio nukrypimo jausmas tampa internalizuotas ir tampa vaiko savivokos dalimi (Senn ir kt., 2008). Ketvirta, ir paskutinė, Finkelhoras ir Browne'as (1985) nurodo galios praradimą santykiuose, nes asmuo jaučia, kad negali kontroliuoti savo seksualinių santykių ir negali atmesti rizikingų santykių. Įrodyta, kad traumageninių dinamikų modelis paaiškina vaikystėje patirto seksualinio smurto psichologines ir seksualines pasekmes, kurios gali turėti įtakos padidėjusiam rizikingam seksualiniam elgesiui ir seksualinei reviktimacijai paauglystėje ir jaunystėje (Walsh et al., 2013).

Traumageninių dinamikų modelis teigia, kad bejėgiškumas yra įprastas vaikystėje patirto seksualinio smurto rezultatas (Finkelhor ir Browne, 1985). Taigi vienas iš aukų motyvų užsiimti rizikingu seksualiniu elgesiu gali būti atgauti suvoktą seksualinių santykių kontrolę. Pavyzdžiui, aukos dažniau nei asmenys, kurie nebuvo nukentėję nuo seksualinio smurto praneša vartoję alkoholį ar narkotikus, kad įveiktų seksualinį slopinimą ir padidintų komfortą seksualinėse situacijose (Walsh et al., 2013). Taip pat pastebėta, kad seksualinės baimės ar menkos kontrolės suvokimas situacijose, kuriose tikėtina pasireikš seksualinis elgesys, gali turėti įtakos vaikystėje patirto seksualinio smurto aukų alkoholio vartojimui seksualiniame kontekste (Walsh et al., 2013). Remiantis šiuo modeliu, seksualinės prievartos aukos

tampa labiau pažeidžiamos seksualinei reviktimizacijai dėl vaikystėje patirto seksualinio smurto pasekmių, tokių kaip PTSS ir disociacijos simptomų, pažinimo ir emocinių procesų (Herbert et al., 2021).

Taigi traumageninių dinamikų modelio rėmuose pakartotinė viktimizacija yra aiškinama, per seksualinio smurto patyrimo vaikystės paveiktas keturias sritis (traumuojanti seksualizacija, išdavystės jausmas, stigmatizacija, galios praradimas santykiuose). Tai reiškia, kad asmenys, kurie vaikystėje patyrė seksualinį smurtą kaip vieną iš NVP, rizikuoja tapti nusikaltimo auka pakartotinai.

1.3.5. Prieraišumo teorija

Pasak Bowlby (1969), prierašumas yra emocinis ryšys, susiformavęs tarp kūdikio ir prisirišimo figūros, pirmaisiais gyvenimo metais (Bowlby, 1969 cit. iš Donadio, Valera & Sinangil, 2022). Prieraišumo teorija, teigia, kad vaikai susikuria tam tikrus įsitikinimus ir elgesio modelius, pagrįstus jų santykiais su pirminiu globėju (Grady, Levenson & Bolder, 2017). Prieraišumo teorija pažymi, kad pasikartojančios sąveikos tarp kūdikių ir globėjų padeda vaikui užmegzti saugius arba nesaugius prierašumo ryšius (Bowlby, 1969 cit. iš Donadio, Valera & Sinangil, 2022). Saugus prierašumas gali būti apibūdinamas kaip sveiko artumo siekimas ir sėkmingo saugumo siekimo elgesys, o vaikai, turintys nesaugų prierašumą, nesugeba išreikšti tokio elgesio (Donadio, Valera & Sinangil, 2022).

Nustatyta panašumų tarp vaikystės prierašumo stilių ir suaugusiųjų prierašumo stilių (Donadio, Valera & Sinangil, 2022). Šio prierašumo kokybė pagrįsta globėjo reagavimu ir prisitaikymu prie kūdikio poreikių (Grady, Levenson & Bolder, 2017). Priklausomai nuo to, kaip globėjas reaguoja, vaikas išmoksta numatyti panašius atsakymus ateityje ir atitinkamai organizuoti savo elgesį (pvz., kurti strategijas, kaip valdyti savo nemaloniais emocijas, jei globėjas nepaiso vaiko poreikių) (Grady, Levenson & Bolder, 2017). Tyrimai parodė, kad yra tvirtas ryšys tarp vaikystės ir suaugusiųjų prierašumo modelių, o tai reiškia, kad žinant vaikystės prierašumo modelį galima numanyti koks bus suaugusiųjų modelis (Grady, Levenson & Bolder, 2017). Per šią santykių patirtį vaikai suformuoja vadinamąjį vidinį darbo modelį, kuris yra tarsi šablonas - pagrindas kitiems būsimiems santykiams su kitais už pirminio globėjo ribų. Šie modeliai apibrėžia individo savęs įvaizdį ir taip pat formuoja jo lūkesčius dėl priežiūros ir stabilumo būsimuose santykiuose. Tokiu būdu vidinis darbo modelis turi įtakos būsimiems tarpasmeniniams lūkesčiams ir elgesiui (Grady, Levenson & Bolder, 2017). Ryšys ir artumas su tėvais ugdyto savigarbos jausmą, o tai sumažina tikimybę ištraukti į santykius su smurtaujančiais partneriais arba juos toleruoti (Herbert et al., 2019). Be to, buvo nustatyta, kad kuo daugiau NVP, tuo didesnė tikimybė, kad jie suformuos nerimą keliantį ir nesaugų prierašumą (Donadio, Valera & Sinangil, 2022).

Tad šios teorijos rėmuose asmuo patyręs NVP gali suformuoti nesaugų prieraišumą su savo globėju, kuris padeda modeliuoti tolimesnius santykius. Nesaugaus prieraišumo buvimas gali padidinti viktimizacijos riziką, kai žmogaus lūkesčiai būsimiems santykiams yra sukurti nesaugaus prieraišumo pagrindu.

1.3.6. Rutininės veiklos teorija (angl. Routine activity theory)

Rutininės veiklos teorija, kurią iš pradžių suformulavo Lawrence'as E. Cohenas ir Marcusas Felsonas (1979), o vėliau išplėtojo Felsonas, yra vienas iš plačiausiai cituojamų teorinių konstruktu kriminologijos srityje ir nusikalstamumo tyrinėjimuose (Cohen & Felson, 1979). Teorija remiasi dviem pagrindinėmis prielaidomis. Pirma, manoma, kad įprastinė veikla ir gyvenimo būdas sukuria nusikaltimų struktūrą, kuri sustiprina potencialių nusikaltėlių ir aukų ryšį. Antra, daroma prielaida, kad subjektyviai vertinant taikinio (asmens ar jo nuosavybės) vertę ir jo globos lygį gali nulemti ar bus pasirinktas kaip auka (Tseloni, Wittebrood, Farrell & Pease, 2004).

Teorijoje išskiriami trys komponentai, būtini situacijoje, kad įvyktų nusikaltimas: tinkamas taikiny (auka), pajėgaus globėjo trūkumas ir motyvuotas nusikaltėlis (Cohen & Felson, 1979). Pasak Coheno ir Felsono (1979), taikinio tinkamumas grindžiamas jo prieinamumu, taip pat jo patrauklumu nusikaltėliui (pvz., izoliuotas, apsvaigęs nuo alkoholio). Antras komponentas – pajėgūs globėjai arba bendra globa, kuri apibrėžiama kaip asmenų ir objektų gebėjimas užkirsti kelią nusikaltimui. Ji gali būti dviejų formų: socialinė ir fizinė. Galiausiai, motyvuotas nusikaltėlis yra asmuo, pasiryžęs nusikalsti, kai galimybės atsiranda dėl kitų dviejų komponentų buvimo ir nebuvimo (Marcum, Higgins & Ricketts, 2010). Rutininės veiklos teorijos tikslas – nustatyti konkrečius gyvenimo būdo veiksnius, veiklą ir būsenas, kurios padidina / sumažina viktimizacijos riziką (Tewksbury & Mustaine, 2001).

Gyvenimo būdas ir kasdieninė rutina įtakoja galimų nusikaltėlių poveikio mastą, aukų pažeidžiamumą ar jų turto vertę, kaip tinkamą taikinį, ir tai, ar jie arba jų turtas yra gerai saugomi (Tewksbury & Mustaine, 2001). Vienas iš išskiriamų veiksnių – veiklos buvimas toli nuo namų ir šeimos gali padidinti galimybę tapti tinkamu taikiniu ir sumažinti pajėgių globėjų buvimą. Taip pat vienišas gyvenimas, atokiau nuo šeimos, gali padidinti viktimizacijos lygį (Miró, 2014).

Taigi rutininės veiklos teorija išskiria tris pagrindinius viktimizacijos komponentus: tinkama auka, pajėgaus globėjo trūkumas ir motyvuotas nusikaltėlis. Esant visiems trimis veiksniais viktimizacijos rizika didėja. Pagal šią teoriją asmuo patyręs NVP gali būti tinkama auka dėl savo pažeidžiamumo ir galimai ne tokių tvirtų santykių su šeima, kurie apsaugotų kaip pajėgūs globėjai.

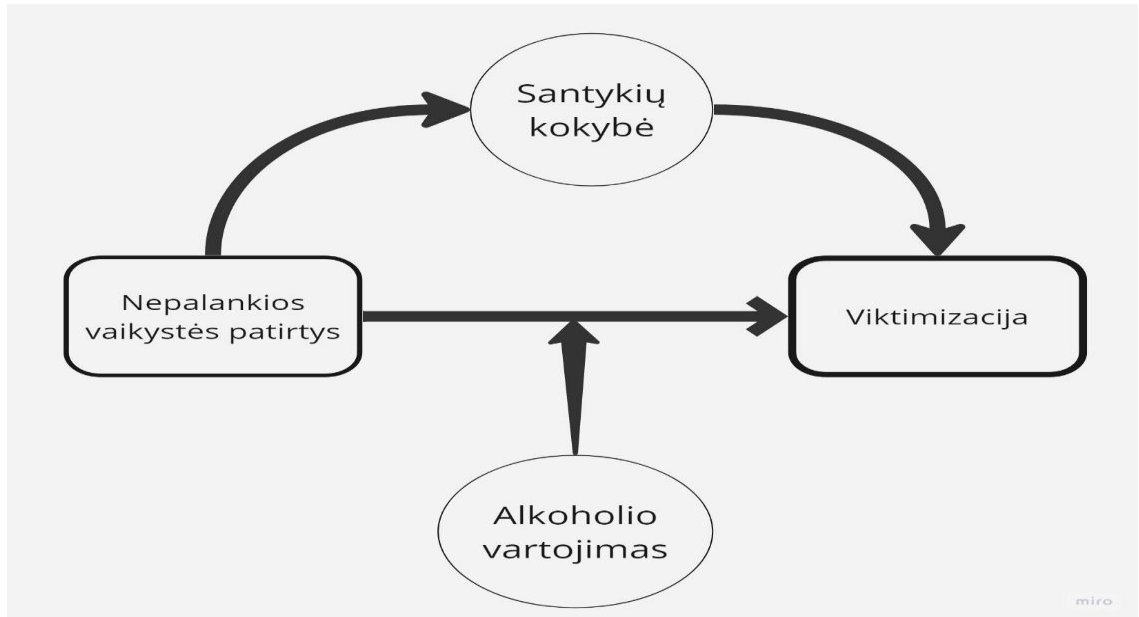
Apibendrinant apžvelgtas teorijas, galima pastebėti, jog padidėjusi rizika patirti viktimizaciją ar reviktimizaciją gali būti dėl skirtingų priežasčių. Viena vertus, rizika didėja dėl patirto įvykio ir jo sukeltų padarinių, t.y., pakitusių nuostatų ir jausmų apie save, galios suvokimą, kontrolės jausmą ir t.t. Kita vertus, didėja rizika aplinkinių ir santykių su jais – koks formuojamas ryšis ar koks elgesys demonstruojamas. Galiausiai svarbu kaip nusikaltėlis vertina auką, kiek jis yra motyvuotas ir kokia yra pajėgi apsauga. Patirto įvykio atkūrimo, išmokto bejėgiškumo ir traumageninių dinamikų modelis, siejasi bejėgiškumo aspektu. Visose jis yra kaip viena iš sudedamųjų dalių arba pagrindinis elementas aiškinant viktimizaciją. Nors visos pateiktos teorijos tam tikru mastu aiškina NVP ir viktimizacijos sąsajas, šio darbo rėmuose socialinio mokymosi ir prieraišumo teorijos tinkamiausios, nes apima daugiau veiksnių (socialinius santykius ir aplinko poveikį). Svarbu paminėti, jog visos pateiktos teorijos pasižymi tuo, jog dėl viktimizacijos patyrimo dalinai suteikia atsakomybę aukai. Visgi pasirinktos teorijos leidžia labiau įsigilinti į viktimizacijos fenomeną ir kokybiškiau planuoti prevencines priemones.

1.4. Apibendrinimas

Nepalankios vaikystės patirtys yra paplitęs reiškinys ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulyje, kuris sukelia daug neigiamų padarinių – nuo neurobiologinių, fizinių iki elgesio, psichologinių. Padariniai gali priklausyti nuo specifinių patirčių pobūdžio iki patirto kiekio. Šios patirtys gali būti laikomos lemiamu veiksniu viktimizacijos suaugus (nerūšinės pakartotinės viktimizacijos) patyrimui. Prie šio ryšio gali prisidėti tokie rizikos veiksniai, kaip psichoaktyvių medžiagų vartojimas, aukos statuso žinojimas ar specifinė rutina. Pabrėžiama, jog piktnaudžiavimas alkoholiu yra vienas dažniausiai minimu rizikos veiksniu. Tačiau kokybiški santykiai su draugais ar šeima gali apsaugoti nuo viktimizacijos arba sušvelninti jos sukeltus padarinius. NVP ir reviktimizacijos ryšį nagrinėja daug įvairių teorijų, tokios kaip socialinio mokymosi, prieraišumo, patirto įvykio atkūrimo ir t.t. Tačiau iki galo nėra aišku koks NVP santykis su nusikaltimų viktimizacija suaugus ir kaip tą ryšį veikia apsauginiai ir rizikos veiksniai.

1.5. Tyrimo tikslas ir hipotezės

Remiantis apžvelgta literatūra, daromos prielaidos, jog nepalankios vaikystės patirtys gali nuspėti viktimizacijos patyrimą suaugus. Šį ryšį gali medijuoti santykiai su tėvais arba draugais, taip pat nepalankių vaikystės patirčių ryšis su viktimizaciją gali būti moderuojamas alkoholio vartojimu (žr. 1 pav.)

1 pav. Tyrimo schema

Tyrimo tikslas: nustatyti nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos suaugus sąsajas, įvertinant santykių kokybę su tėvais, draugais ir alkoholio vartojimą.

Tyrimo hipotezės:

1. Didesnis nepalankių vaikystės patirčių skaičius siejasi su didesniu viktimizacijų skaičiumi;
2. Nepalankių vaikystės patirčių kiekis prognozuoja viktimizaciją;
3. Didesnis nepalankių vaikystės patirčių skaičius siejasi su didesniu smurtinės viktimizacijos skaičiumi;
4. Alkoholio vartojimas moderuoja ryšį tarp nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos;
5. Santykių kokybė su tėvais ir draugais medijuoja ryšį tarp nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos;
6. Pakartotinę viktimizaciją patyrę asmenys geriau pažįsta agresorių palyginti su asmenimis, kurie nepatyrė pakartotinės viktimizacijos;
7. Smurtinę viktimizaciją patyrę asmenys geriau pažįsta agresorių palyginti su asmenimis, kurie nepatyrė smurtinės viktimizacijos.

Uždaviniai:

1. Nustatyti nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos suaugus sąsajas
2. Išsiaiškinti ar nepalankių vaikystės patirčių kiekis prognozuoja viktimizaciją;
3. Išsiaiškinti ar alkoholio vartojimas moderuoja ryšį tarp nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos

4. Išsiaiškinti ar santykių kokybė su tėvais ir draugais medijuoja ryšį tarp nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos;
5. Išsiaiškinti agresoriaus pažįstamumo skirtumus pakartotinės ir smurtinės viktimizacijos grupėse.

2. METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Tyrimė buvo taikoma patogioji netikimybinė dalyvių atranka. Tyrimo anketą užpildė 260 asmenys, tačiau iš tyrimo imties buvo pašalinti dalyviai, kurie neatsakė į dėmesio patikrinimo klausimą („Prašau pasirinkti atsakymą „Dažnai“, jog patvirtintumėte, kad įdėmiai skaitote šį klausimą“) arba pateikė atsakymus, kurie neatitiko klausimo esmės (pvz.: į klausimą „Kiek turite draugų, kuriuos laikote artimiausiais? (Įrašykite skaičių)“ pateikė atsakymą „Taip“). Galutinis tyrimo dalyvių skaičius 254. Amžiaus vidurkis 31,65 metai ($SD = 8,63$, jauniausias – 18m., vyriausias – 66m.). Tyrimė dalyvavo 220 moterys (86,6 proc.), 33 vyrai (13 proc.) ir 1 asmuo nenorėjo įvardinti savo lyties (0,4 proc.). Taip pat tyrimo dalyvių buvo klausama apie alkoholio vartojimą – iš 254 dalyvių 68 – abstinentai. Imtis nėra reprezentatyvi visų 18-66 metų amžiaus Lietuvos piliečių atžvilgiu.

1 lentelė. *Tyrimo dalyvių šeimyninė padėtis (N = 254).*

Šeimyninė padėtis	<i>n</i>	%
Vieniša / as	78	30,7
Turiu antra pusę	87	34,3
Ištekėjusi / vedęs	77	30,3
Išsiskyrusi /ęs	10	3,9
Našlė / ys	2	0,8

Iš 1 lentelės matoma, jog daugumos tyrimo dalyvių šeimyninė padėtis pasiskirsčius panašiai, tik mažuma yra išsiskyrę arba netekę savo partnerio.

2 lentelė. *Tyrimo dalyvių išsilavinimas (N = 254).*

Išsilavinimas	<i>n</i>	%
Aukštasis (universitetinis)	176	69,3
Aukštasis koleginiis (aukštesnysis)	39	15,4
Profesinė kvalifikacija	12	4,7
Nebaigtas vidurinis	1	0,4
Vidurinis	26	10,2

Pagal pateiktą 2 lentelę galima matyti, jog didžioji tyrimo dalyvių dalis turi aukštąjį (universitetinį) išsilavinimą, o mažuma nebaigtą vidurinį arba profesinę kvalifikaciją.

3 lentelė. *Tyrimo dalyvių pajamos (N = 254).*

Pajamos	<i>n</i>	%
Iki 500 €	36	14,2
501 – 900 €	40	15,7
901 – 1300 €	85	33,5
1301 – 1700 €	45	17,7
1701 ir daugiau €	48	18,9

Pateiktoje 3 lentelėje matosi, jog yra gan tolygus pajamų pasiskirstymas tyrimo dalyvių imtyje, visgi dalyvių su vidutinėmis pajamomis yra daugiausiai.

Iš visos imties 44 (17,3 %) asmenys apklausos metu nedirbo ir 210 (82,7 %) dirbo.

4 lentelė. *Tyrimo dalyvių darbo sritys (N = 210).*

Darbo sritis	<i>n</i>	%
Informacinės technologijos	20	9,5
Sveikatos sritis	13	6,2
Švietimas / kultūra	40	19,0
Finansai draudimas	16	7,6
Paslaugų teikimas	40	19,0
Prekyba / konsultavimas	25	11,9
Žmogiškieji ištekliai	16	7,6
Gamyba	11	5,2
Statyba	5	2,4
Psichologija/socialinės paslaugos	6	2,9
Kita	12	5,7
Žemės ūkis	2	1,0
Teisė	4	1,9

4 lentelėje iš pateiktų darbo sričių pasiskirstymo, pastebimas, jog tyrime dalyvavo skirtingų darbo sričių atstovai, išsiskyrė tik švietimo / kultūros ir paslaugų teikimo sritys – jų buvo daugiausiai.

Taigi pagal pateiktas charakteristikas ir jų pasiskirstymą, matoma, jog tyrimo imtis įvairialypė.

2.2. Tyrimo instrumentai

Demografinių duomenų anketa. Tyrimo dalyviai turėjo nurodyti savo amžių ir lytį. Kitos demografinės charakteristikos, kurias buvo prašoma nurodyti: šeimyninė padėtis, išsilavinimas, pajamos (neto) ir darbo sritis (jei šiuo metu dirba).

Nepalankių vaikystės patirčių klausimynas (angl. *Adverse Childhood Experiences Questionnaire*). Adaptuotas Laurinaitytės, Masiulionytės ir Čunichinos (2021) pagal Dubre et al. (2001), Felitti et al. (1998) tyrimus bei CDC-Kaiser nepalankių vaikystės patirčių tyrimus. Dalis teiginių lietuvių kalba buvo paimti iš doc. dr. R. Barkauskienės atlikto tyrimo (2018). Originalus klausimynas laisvai prieinamas internete, vertimas buvo adaptuotas. Leidimas naudoti vertimą buvo gautas.

Klausimynas sudarytas iš 25 klausimų, kurie atspindi 13 skirtingų nepalankių vaikystės patirčių kategorijų iki 18 metų imtinai. Laurinatyte ir kiti (2022) savo tyrime šias kategorijas išskiria ir aprašo taip:

1. Verbalinė prievarta (tėvai / globėjai keikė, žemino ar grasino fiziškai sužeisti dalyvį),
2. Fizinė prievarta (tėvai / globėjai stumdė, sugriebė, mušė dalyvį),
3. Seksualinė prievarta (dalyvis patyrė seksualinius veiksmus, kuriuos vykdė bet kuris suaugęs ar kitas bent penkiais metais vyresnis nepilnametis),
4. Piktnaudžiavimas psichoaktyviomis medžiagomis (dalyvis gyveno su asmeniu, kuris piktnaudžiavo narkotikais ar alkoholiu),
5. Šeimos narys atliko laisvės atėmimo bausmę,
6. Psichikos ligos / sutrikimai (dalyvis gyveno su asmeniu, kuris sirgo depresija ar bandė nusižudyti),
7. Smurto stebėjimas artimoje aplinkoje,
8. Tėvų išsiskyrimas / skyrybos,
9. Tėvų emigracija (tėvai / globėjai šešis mėnesius ar ilgiau gyveno kitoje šalyje),
10. Tėvų / globėjų mirtis,
11. Apgyvendinimas globos namuose,
12. Emocinė nepriežiūra (dalyvis jautė, kad niekas šeimoje jo nepalaiko ir nemyli)

13. Fizinė nepriežiūra (dalyvis labai dažnai neturėjo ko valgyti, dėvėjo nešvarius drabužius, o tėvai buvo per daug apsvaigę, kad juo pasirūpintų).

Iš pradžių buvo skaičiuojamas atskiras kiekvieno NVP patyrimas (buvo / nebuvo), tada patirtys sumuojamos priklausomai nuo kategorijos ir galiausiai pačioje kategorijoje nustatomas patyrimo buvimas (jei iš kelių patirčių priklausančių tai kategorijai nors viena patirtis pažymėta kaip patirta – ta kategorija žymima kaip patirta). Atsižvelgiant į literatūroje (Tošković et al., 2019) naudotą skirstymą visos patirtys buvo suskirstytos keturias grupes pagal patirtų nepalankių patirčių skaičių (0;1;2-3; >=4). Didesnis grupės skaičius reprezentuoja daugiau patirtų nepalankių patirčių.

Klausimai apie viktimizaciją. Siekiant išsiaiškinti, ar asmuo patyrė viktimizaciją dėl nusikalstamų veikų buvo sukurta atskira anketa. Anketa sukurta remiantis Nacionalinės nusikaltimų viktimizacijos apklausos (NCVS) klausimų formulavimo principu, o klausimų turinys sukurtas remiantis Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso (toliau – LR BK) skyrių arba straipsnių pagrindu. Iš viso buvo pateikta 17 klausimų, kurie atitiko 7 kategorijas (vagystė; plėšimas; turto sugadinimas ar sunaikinimas; neteisėtas asmens būsto neliečiamumo pažeidimas; nusikaltimai žmogaus sveikatai; grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas; nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui). Jei asmuo atsakė, kad patyrė nusikalstamą veiką, papildomai buvo pateiktas klausimas kiek kartų ją patyrė ir koks pažįstamumas su agresoriumi (nuo 1 – visiškai nepažįstamas iki 5 – labai artimai pažįstamas).

Nagrinęjant kai kurias hipotezes nusikaltimai buvo suskirstyti į smurtinius ir nesmurtinius. Smurtiniams nusikaltimams buvo priskirti nusikaltimai, kurie atitinka šią sąvoką – LR BK nurodyto nusikaltimo sudėties požymių turinti veika, kuria buvo tyčia atimta žmogaus gyvybė, sutrikdyta jo sveikata ar sukeltas fizinis skausmas, arba kita nusikaltimo žmogaus laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ar neliečiamumui sudėties požymių turinti veika. Šiame darbe tai yra nusikaltimai žmogaus sveikatai ir nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui.

Iš pradžių nusikaltimai buvo paskirstyti pagal nusikaltimo kategorijas, tada koduojamas viktimizacijos buvimas (patyrė / nepatyrė) – jei asmuo atsakė, kad patyrė bent vieną nusikaltimą esanti toje kategorijoje – ta kategorija žymima kaip patirta. Galiausiai buvo koduojamas viktimizacijos buvimas (jei asmuo patyrė bent vieną nusikaltimą žymima, jog asmuo patyrė viktimizaciją). Atliekant rezultatų skaičiavimus buvo naudojami šie dichotominiai duomenys ir bendras patirtas skirtingų nusikaltimų skaičius.

Santykių kokybė. Siekiant nustatyti santykių kokybę buvo sukurtos 3 anketos apie santykius su tėvu, motina ir draugais. Klausimai sukurti remiantis apibrėžimu, jog kokybiškus santykius apibrėžia tokie jausmai kaip pagarba, meilė, priėmimas, saugumo jausmas, galėjimas parodyti emocijas, pasitikėjimas ir palaikymas (Dush & Amato, 2005; Feeney, 1999; Clark, Fitness, & Brissette, 2001; McCullough, 2000). Klausimai apie santykius su motina ir santykius su tėvu buvo vienodi – kiekvienoje anketoje po 13 klausimų (pvz., „Mano tėvas mane supranta“; „Aš myliu savo motiną“). Klausimai apie santykius su draugais skyrėsi formuluotėmis ir buvo pridėtas vienas klausimas apie vienišumą – iš viso anketoje 14 klausimų (pvz., „Galiu papasakoti draugams apie savo problemas ir bėdas“).

Bendras visų trijų anketų *Cronbach* $\alpha = 0,88$. Santykio su tėvu *Cronbach* $\alpha = 0,86$, santykio su motina *Cronbach* $\alpha = 0,85$ ir santykių su draugais *Cronbach* $\alpha = 0,80$. Pagal Pakalniškiene (2012) jei *Cronbacho* alfa siekia 0,60, tai skalės vidinis suderintumas tinkamas tyrimams. Klausimyno validumui skaičiuoti buvo naudojamas SOLOMON metodas (Lorenzo-Seva, 2022), kurio metu imtis yra sumaišoma atsitiktine tvarka, skeliama per pusę ir vienai daliai taikoma tiriančioji faktorinė analizė, o likusiai patvirtinančioji faktorinė analizė.

Atlikta gautų duomenų tiriančioji faktorių analizė atskirai tėvo, motinos ir draugų santykiams (taikytas principinių ašių metodas su Varimax sukiniu). Duomenų tinkamumą faktorių analizei, rodo gautas Kaizerio, Mejerio ir Olkino rodiklis (santykiams su tėvu – 0,919; santykiams su motina – 0,936; santykiams su draugais – 0,949) ir Bartleto testo sferiškumo kriterijus (santykiams su tėvu $\chi^2 = 1078,457$, $p < 0,001$; santykiams su motina $\chi^2 = 1217,746$, $p < 0,001$; santykiams su draugais $\chi^2 = 1452,004$, $p < 0,001$). Faktorių analizės rezultatai leidžia teigti, kad šie teiginiai paaiškina 72,476 proc. tėvo santykių, 70,460 proc. motinos santykių ir 70,418 proc. draugų santykių duomenų išsibarstymą. Visų teiginių faktorinės apkrovos viršija rekomenduojamą 0,4 ribą (svyruoja nuo 0,407 iki 0,932). Atlikus faktorių analizę, visuose trijuose santykių anketose buvo išskirti 2 faktoriai, tačiau vienam faktoriui priskirti tik du teiginiai, tad šių teiginių buvo atsisakyta (santykiuose su tėvais teiginiai apie per didelius lūkesčius ir baimę; santykiuose su draugais apie konkurenciją ir konfliktus) kiti teiginiai atitiko faktorių pagal prasmę. Net ir atsisakius teiginių ir palikus tik vieną faktorių, jis paaiškina daugiau negu pusę (71,468 proc. – tėvo santykių; 70,262 proc. – motinos santykių ir 69,935proc. draugų santykių) duomenų išsibarstymo. Galutinės faktorinės analizės rezultatai pateikti 1-2 prieduose. Taigi, galutinį anketos variantą sudarė 11 teiginių, matuojantys tėvo ir motinos santykių kokybę ir 12 matuojantys draugų santykių kokybę, bendrai 34 klausimai apie santykių kokybę (juos vertinant buvo taikoma 5-ių balų skalė, kur „1“ reiškė „niekada“, o „5“ – „visada“). Šie rezultatai rodo, kad klausimynas yra tinkamas tyrimams atlikti.

Likusiai tyrimo imčiai buvo taikoma patvirtinančioji faktorinė analizė. Modelio tinkamumas turimiems duomenims, buvo tikrinamas keliais kriterijais: sąlyginis suderintumo kriterijus (angl. Comparative-fit index (CFI) ir Takerio ir Liuiso indeksas (angl. Tucker–Lewis index (TLI), esant 0,90-0,95 ir daugiau, nurodo gerą modelio tinkamumą. Vidutinės aproksimacijos paklaidos kvadratinė šaknis (RMSEA), esant 0,05-0,10 ir mažesnei vertei nurodo modelio tinkamumą (Byrne, 2001).

Atlikus patvirtinančiąją analizę buvo gauti modelio tinkamumo kriterijai santykių kokybei su tėvu, motina ir draugais. Gautų kriterijų reikšmės nurodo, jog modelis netinkamas visų trijų sričių santykių kokybę nagrinėjantiems duomenims (žr. 4 priedą). Tokiu atveju atsižvelgiama į modeliui siūlomas modifikacijos indeksus. Pritaikius modifikacijas tinkamumo kriterijai rodo, kad modelis, kai padarytas pataisymas, pagal modifikacijos indeksus tinka duomenims: santykių kokybė su tėvu (TLI = 0,972, CFI = 0,983, RMSEA = 0,052), santykių kokybė su motina (TLI = 0,983, CFI = 0,988, RMSEA = 0,048) ir santykių kokybė su draugais (TLI = 0,933, CFI = 0,955, RMSEA = 0,096). Skaičiavimai atliekami su modifikuotu nauju modeliu, nes palyginus abu modelius gauta, jog modifikuotas modelis statistiškai geresnis nei pirminis (Pakalniškienė, 2012).

Alkoholio vartojimas. Dalyvių alkoholio vartojimo įpročiai buvo vertinami naudojantis Bulotaitės (2014) formuluotais klausimais apie alkoholio vartojimą. Klausimai vertino dalyvių išgeriamo alkoholio kiekį ir dažnumą. Klausimai pasirinkti remiantis Pasaulio sveikatos organizacijos (2011) atlikto tyrimo analizėje pasiūlymu tikrinti skirtumus tarp skirtingas nepalankias vaikystes patirtis patyrusių žmonių alkoholio vartojimą vertinant išgeriamo alkoholio kiekį ir dažnumą.

2.3. Tyrimo eiga

Tyrimas buvo vykdomas elektroninės apklausos forma. Pateiktas tyrimas internetinės apklausos pavidalu buvo platinamas įvairiose socialinio tinklo „Facebook“ grupėse. Dalyviams pradžioje buvo pateikiama informuoto sutikimo forma (6 priedas) – informacija apie tyrimo tikslą, trukmę (10-15 min.), dalyvavimo kriterijai (visi pilnamečiai asmenys), rizikos (nagrinėjama tema gali būti jautri kai kuriems, dėl to kartu pateiktas nemokamos pagalbos numeris) ir kontaktinė tyrėjos informacija kilus klausimams. Tyrime dalyvavo tik sutikę dalyvauti asmenys. Duomenų rinkimas vyko keturias savaites. Surinkus duomenis atliekama statistinė duomenų analizė.

2.4. Duomenų analizė

Duomenims tvarkyti ir analizuoti naudota IBM SPSS Statistics 28.0 ir Mplus programinė įranga. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal demografines charakteristikas buvo paskaičiuotas pasitelkiant aprašomąją statistiką – vidurkius ir standartinius nuokrypius ir procentinę sudėtį. Tyrime naudotų

instrumentų skalių patikimumas buvo įvertintas apskaičiuojant vidinį skalių teiginių suderintumą (Cronbach α). Vertinant priemonių validumą buvo taikomos tiriamosios faktorių analizės – tiriamoji ir patvirtinančioji. Naudotų skalių duomenų pasiskirstymo normalumas įvertintas tikrinant kintamųjų atitikimą normaliajam skirstiniui, remiantis asimetrijos kriterijumi bei histograma. Atsižvelgiant į duomenų pasiskirstymo normalumo kriterijus ir pagal tai parenkant reikalingas formules buvo transformuojami kintamieji, darant prielaidą, kad duomenys po transformacijos bus šiek tiek normaliau pasiskirstę (Pakalniškienė, 2012). Esant normaliam duomenų skirstiniui, buvo taikomi parametrinės statistikos metodai, o nesant normaliam pasiskirstymui naudojami neparametrinės statistikos metodai. Grupių skirtumams aptikti, kai netenkinamos parametrinio kriterijaus naudojimo sąlygos naudojamas – Mann-Whitney U testas. Sąsajoms tarp kintamųjų apskaičiuoti, kai duomenys neatitinka normalumo pasiskirstymo kriterijus buvo taikoma Spearman koreliacijos koeficientas. Siekiant nustatyti prognostinį ryšį dichotominiam kintamajam buvo naudojama binarinė logistinė regresija. Moderaciniam ryšiui nustatyti buvo taikoma moderacinė analizė. Taip pat naudojantis Mplus programa buvo skaičiuojama mediacija.

3. REZULTATAI

3.1. Nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos paplitimas

Tyrimo dalyviai atsakė, ar yra patyrę nepalankias vaikystės patirtis. Vidutiniškai buvo patirta 5,01 patirtis ($SD = 2,42$; mažiausiai = 0; daugiausiai = 11). Bent vieną nepalankią patirtį patyrė 97,2 proc. tirtos imties respondentų.

5 lentelė. *Nepalankių vaikystės patirčių paplitimas tyrimo imtyje (N = 254).*

Nepalanki vaikystės patirtis	<i>n</i>	%
Verbalinė prievarta	206	81,1
Fizinė prievarta	172	67,7
Seksualinė prievarta	57	22,4
Piktnaudžiavimas psichoaktyviomis medžiagomis	158	62,2
Šeimos nario įkalinimas	5	2
Psichikos ligos / sutrikimas	111	43,7
Smurto artimoje aplinkoje stebėjimas	122	48
Skyrybos	86	33,9
Emigracija	46	18,1
Tėvų / globėjų mirtis	37	14,6
Apgyvendinimas globos namuose	7	2,8
Emocinė nepriežiūra	195	76,8
Fizinė nepriežiūra	71	28

Pagal 5 lentelę matoma, jog dažniausiai pasitaikančios nepalankios patirtys buvo verbalinė prievarta (81,1 proc.) ir emocinė nepriežiūra (76,8 proc.). Rečiausiai pasitaikančios nepalankios vaikystės patirtys buvo vieno iš tėvų įkalinimas (2 proc.) ir buvimas globos namuose (2,8 proc.). Asmenų be nepalankių patirčių buvo 2,8 proc., vieną patirtį patyrė 5,1 proc., 18,1 proc. tyrimo dalyvių patyrė 2-3 patirtis, o likę 74 proc. patyrė 4 ir daugiau patirčių.

Tyrimo dalyviai atsakė, ar yra patyrę viktimizaciją suaugus. Viktimizacijos patyrimo vidurkis siekė 1,67 ($SD = 1,38$; mažiausiai = 0; daugiausiai = 6). Bent vieną viktimizaciją patyrė 78 proc. visos imties respondentų ir 22 proc. visų tyrimo dalyvių nepatyrė nei vienos viktimizacijos suaugus.

6 lentelė. *Viktimizacijos paplitimas tyrimo imtyje (N = 254).*

Viktimizacijos rūšis	<i>n</i>	%
Vagystė	130	51,2
Plėšimas	13	5,1
Turto sugadinimas ar sunaikinimas	75	29,5
Neteisėtas asmens būsto neliečiamumo pažeidimas	25	9,8
Nusikaltimai žmogaus sveikatai	46	18,1
Grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas	62	24,4
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui	72	28,3

Pagal 6 lentelės duomenis, dažniausiai pasitaikanti viktimizacija – vagystė (51,2 proc.), rečiausiai pasitaikančios viktimizacijos: plėšimas (5,1 proc.) ir neteisėtas asmens būsto neliečiamumo pažeidimas (9,8 proc.).

3.2. Nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos sąsajos

Nepalankių vaikystės patirčių skalės, sudarytos pagal patirčių kiekio suskirstymą, duomenų skirstinys neatitiko normalumo kriterijų, tad siekiant išsiaiškinti NVP kiekio ryšį su viktimizacijos kiekiu buvo taikyta Spearman koreliacija.

7 lentelė. *Nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos koreliacijos koeficientas.*

	Nepalankios vaikystės patirtys
Viktimizacija	0,19**

Pastaba ** $p < 0,01$

Gauta, jog nepalankios vaikystės patirtys statistiškai reikšmingai teigiamai koreliuoja su viktimizacijos patyrimo dažnumu – didėjant nepalankių vaikystės patirčių skaičiui didėja ir viktimizacijų (7 lentelė). Galima teigti, jog pirmoji šio tyrimo hipotezė pasitvirtino – didesnis nepalankių vaikystės patirčių patyrimas siejasi su didesniu viktimizacijų skaičiumi.

3.3. Nepalankių vaikystės patirčių prognostinis ryšys su viktimizacijos patyrimu

Buvo siekiama išsiaiškinti ar nepalankios vaikystės patirtys gali nuspėti viktimizaciją. Taikyta binarinė logistinė regresija. Gautas statistiškai reikšmingas modelis, kuris paaiškina nuo 1,6 proc. iki 2,5 proc. duomenų sklaidos. Modelis teisingai nuspėja 78 proc. viktimizacijos patyrimo (patyrusius

viktimizaciją priskiria 100 proc.). Gauta, kad didesnis kiekis nepalankių vaikystės patirčių nuspėja viktimizaciją (padidėjus NVP per vieną standartinį vienetą (šiuo atveju patenkant į daugiau patyrusių grupę – nepatyrę / patyrę vieną NVP / patyrę 2-3 NVP ir patyrę >4)) padidėja galimybė pakliūti į viktimizaciją patyrusių žmonių grupę per OR = 3,2 (8 lentelė).

8 lentelė. *Nepalankių vaikystės patirčių prognostinė vertė viktimizacijos patyrimui (N = 254).*

Nepriklausomas kintamasis	Priklausomas kintamasis		χ^2	df	p
	Viktimizacija				
	OR	p			
Nepalankios vaikystės patirtys	3,21	0,039	4,113	1	0,043

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Taip pat buvo analizuojama, ar skirtingos nepalankios vaikystės patirtys gali prognozuoti viktimizaciją (5 priedas). Nebuvo gautas nei vienas statistiškai reikšmingas modelis – ne viena NVP atskirai neprognozavo viktimizacijos, vadinasi prognozei svarbus bendras patyrimų skaičius, o ne patirties pobūdis.

Norint labiau suprasti prognostinį ryšį, buvo atlikta binarinė logistinė regresija NVP bendru įverčiu ir su kiekviena viktimizacijos rūšimi atskirai. Gauti rezultatai pateikti 9 lentelėje.

9 lentelė. *Nepalankių vaikystės patirčių prognostinė vertė viktimizacijos patyrimui.*

Priklausomas kintamasis	Nepriklausomas kintamasis		χ^2	df	p
	Nepalankios vaikystės patirtys				
	OR	p			
Vagystė	1,20	0,715	0,13	1	0,715
Plėšimas	4,23	0,323	1,18	1	0,278
Turto sunaikinimas / sugadinimas	1,32	0,620	0,25	1	0,618
Būsto neliečiamumo pažeidimas	70,62	0,032	9,78	1	0,002
Nusikaltimai žmogaus sveikatai	7,38	0,021	6,68	1	0,010
Grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti sveikatą	6,46	0,011	7,80	1	0,005

Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui	3,39	0,051	4,16	1	0,041
--	------	-------	------	---	-------

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Matoma, jog net 3 iš 7 viktimizacijos rūšių buvo prognozuojamos nepalankių vaikystės patirčių. Prima viktimizacijos rūšis - būsto neliečiamumo pažeidimas. Gautas statistiškai reikšmingas modelis, kuris paaiškina nuo 3,8 proc. iki 8 proc. duomenų sklaidos. Modelis teisingai nuspėja 90,2 proc. viktimizacijos patyrimo (patyrusius viktimizaciją priskiria 100 proc.). Gauta, kad didesnis kiekis nepalankių vaikystės patirčių nuspėja būsto neliečiamumo pažeidimus (padidėjus NVP per vieną standartinį vienetą (šiuo atveju patenkant į daugiau patyrusių grupę – nepatyrę / patyrę vieną NVP / patyrę 2-3 NVP ir patyrę ≥ 4) padidėja galimybė pakliūti į šią viktimizaciją patyrusių žmonių grupę per $OR = 70,62$.

Antra viktimizacijos rūšis - nusikaltimai žmogaus sveikatai. Gautas statistiškai reikšmingas modelis, kuris paaiškina nuo 2,6 proc. iki 4,2 proc. duomenų sklaidos. Modelis teisingai nuspėja 81,9 proc. viktimizacijos patyrimo (patyrusius viktimizaciją priskiria 100 proc.). Gauta, kad didesnis kiekis nepalankių vaikystės patirčių nuspėja nusikaltimus žmogaus sveikatai (padidėjus NVP per vieną standartinį vienetą (šiuo atveju patenkant į daugiau patyrusių grupę – nepatyrę / patyrę vieną NVP / patyrę 2-3 NVP ir patyrę ≥ 4)) padidėja galimybė pakliūti į šią viktimizaciją patyrusių žmonių grupę per $OR = 7,38$.

Trečia viktimizacijos rūšis - grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti sveikatą. Gautas statistiškai reikšmingas modelis, kuris paaiškina nuo 3 proc. iki 4,5 proc. duomenų sklaidos. Modelis teisingai nuspėja 75,6 proc. viktimizacijos patyrimo (patyrusius viktimizaciją priskiria 100 proc.). Gauta, kad didesnis kiekis nepalankių vaikystės patirčių nuspėja grasinimus nužudyti ar sunkiai sutrikdyti sveikatą (padidėjus NVP per vieną standartinį vienetą (šiuo atveju patenkant į daugiau patyrusių grupę – nepatyrę / patyrę vieną NVP / patyrę 2-3 NVP ir patyrę >4)) padidėja galimybė pakliūti į šią viktimizaciją patyrusių žmonių grupę per $OR = 6,46$.

Antroji hipotezė pasitvirtino – nepalankios vaikystės patirtys prognozuoja viktimizaciją.

3.4. Nepalankių vaikystės patirčių ir smurtinės viktimizacijos sąsajos

Nepalankių vaikystės patirčių skalė, sudaryta pagal patirčių kiekio suskirstymą ir smurtinės viktimizacijos skalės duomenų skirstiniai neatitiko normalumo kriterijų. Tad siekiant išsiaiškinti NVP kiekio ryšį su smurtinės viktimizacijos kiekiu buvo taikyta Spearman koreliacija.

10 lentelė. *Nepalankių vaikystės patirčių ir smurtinės viktimizacijos koreliacijos koeficientai.*

	Nepalankios vaikystės patirtys
Smurtinė viktimizacija	0,19**

Pastaba ** $p < 0,01$

Gauta, jog nepalankios vaikystės patirtys statistiškai reikšmingai teigiamai koreliuoja su smurtinės viktimizacijos patyrimo dažnumu – didėjant nepalankių vaikystės patirčių skaičiui didėja ir viktimizacijų (10 lentelė).

Taip pat buvo patikrinta kokios atskiros nepalankios vaikystės patirtys siejasi su smurtine viktimizacija.

11 lentelė. *Atskirų nepalankių vaikystės patirčių ir smurtinės viktimizacijos koreliacijos koeficientai.*

	Smurtinė viktimizacija
Verbalinė prievarta	0,30***
Fizinė prievarta	0,19**
Seksualinė prievarta	0,16*
Piktnaudžiavimas psichoaktyviomis medžiagomis	0,09
Šeimos nario įkalinimas	0,05
Psichikos ligos / sutrikimas	0,15*
Smurto artimoje aplinkoje stebėjimas	0,14*
Skyrybos	0,11
Emigracija	0,11
Tėvų / globėjų mirtis	0,17**
Apgyvendinimas globos namuose	0,09
Emocinė nepriežiūra	0,22***
Fizinė nepriežiūra	0,08

Pastaba * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Pagal pateiktus 11 lentelės duomenis, matoma, kad net 7 patirtys iš 13 teigiamai siejasi su smurtine viktimizacija. Esant didesniai šių patirčių skaičiui, smurtinės viktimizacijos skaičius irgi bus didesnis.

Galima teigti, jog trečioji šio tyrimo hipotezė pasitvirtino – didesnis nepalankių vaikystės patirčių patyrimas siejasi su didesniu smurtinės viktimizacijų skaičiumi.

3.5. Alkoholio vartojimo moderacijos ryšis tarp nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos

Siekiant išsiaiškinti ar alkoholio vartojimas moderuoja ryšį tarp nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos buvo pasitelkiama moderacinė analizė. Alkoholio vartojimas buvo nagrinėjamas per du kintamuosius – alkoholio vartojimo dažnumą ir kiekį, moderacijoje kintamieji nagrinėjami atskirai. Gauta, jog abi regresinės analizės moderacijoje nėra reikšmingos: dažnumo $R^2 = 0,036$; $F = 2,227$; $p = 0,087$; kiekio $R^2 = 0,036$; $F = 2,264$; $p = 0,083$). Tai reiškia, jog moderacijos efekto nėra ir jį nagrinėti nėra tikslinga.

Tuo pačiu taikant Spearman koreliaciją buvo patikrinta, ar didesnis nepalankių vaikystės patirčių kiekis koreliuoja su dažnesniu ir didesnio kiekio alkoholio vartojimu. Gauta, jog didesnis NVP kiekis nesisieja su dažnesniu alkoholio vartojimu ($r_s = -0,11$; $p = 0,126$) ir didesniu alkoholio kiekio vartojimu ($r_s = 0,03$; $p = 0,691$).

Taip pat taikant Mann Whitney U kriterijų buvo tikrinama, ar asmenys, kurie patyrė viktimizaciją vartoja alkoholį dažniau ir didesniais kiekiais nei asmenys, kurie viktimizacijos nepatyrė.

12 lentelė. *Alkoholio vartojimo tarp patyrusių viktimizaciją ir nepatyrusių skirstinių palyginimas.*

	Patyrę	Nepatyrę	<i>U</i>	<i>p</i>
	viktimizaciją	viktimizacijos		
	<i>M (N)</i>	<i>M (N)</i>		
Alkoholio vartojimo dažnumas	83,29 (43)	96,57 (143)	2635,500	0,126
Alkoholio vartojimo intensyvumas	80,31(43)	97,47(143)	2507,500	0,051

Gauta, jog alkoholio vartojimas tarp patyrusių viktimizaciją ir nepatyrusių nesiskiria t.y. abiejų grupių atstovai šioje imtyje alkoholį vartoja panašiai (12 lentelė).

Galiausiai buvo tikrinama ar NVP skaičius skiriasi tarp abstinėtų ir vartojančių alkoholį. Asmenų buvo klausama ar jie vartoja alkoholį, ar priskiria save prie abstinėtų, tad taikant Mann Whitney U kriterijų buvo tikrinama, ar asmenys, kurie priskiria save prie vartojančių alkoholį patyrė daugiau NVP.

13 lentelė. *Nepalankių vaikystės patirčių tarp alkoholi vartojančių ir nevartojančių skirstinių palyginimas.*

	Abstinentai	Vartojantys alkoholi	<i>U</i>	<i>p</i>
	<i>M (N)</i>	<i>M (N)</i>		
Nepalankios vaikystės patirtys	143,26 (47)	123,92 (207)	4124,0	0,034

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Gauta, jog nepalankių vaikystės patirčių kiekis tarp vartojančių alkoholi ir abstinentų skiriasi – abstinentai patiria vidutiniškai daugiau nepalankių vaikystės patirčių negu alkoholi vartojantys asmenys šioje imtyje (13 lentelė).

Taigi ketvirtoji tyrimo hipotezė nepasitvirtino – alkoholio vartojimas nemoderuoja ryšio tarp NVP ir viktimizacijos.

3.6. Santykių kokybės mediacija tarp nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos

Siekiant išsiaiškinti, ar santykių kokybė gali medijuoti tarp nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos buvo taikoma mediacinė analizė naudojant Mplus programinę įrangą, nes buvo atliekamos modelio modifikacijos. Mediacija skaičiuojama su kiekviena santykių kokybės skale (santykiu su tėvu, motina, draugais) atskirai. Kiekvienai mediacijai buvo paskaičiuoti modelio tinkamumo kriterijai, kurie pateikti 14 lentelėje.

14 lentelė. *Santykių kokybės kintamųjų duomenų tinkamumas mediacijos analizės modelio skaičiavimui*

Kintamieji	Modelio tinkamumo kriterijai		
	RMSEA	CFI	TLI
Santykiai su tėvu	0,073	0,960	0,937
Santykiai su motina	0,076	0,960	0,946
Santykiai su draugais	0,086	0,956	0,938

Pagal pateiktus skaičius, matoma, jog duomenys atitinka modelio tinkamumo kriterijus. Atlikus mediacijos analizę nei vienas iš modelių nepateikė statistiškai reikšmingo mediacijos efekto (15 lentelė).

Netiesioginių sąsajų reikšmingumas yra nustatomas atsižvelgiant į pasikliautinus intervalus. Netiesioginių sąsajų (t.y. mediacijos efekto) reikšmė laikoma statistiškai reikšminga, kai pasikliautinas

intervalas neapima nulio. Apie mediacijos efekto reikšmingumą sprendžiama iš netiesioginio efekto reikšmingumo (Preacher, Hayes, 2004).

15 lentelė. *Netiesioginiai nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos ryšiai, medijuojami santykiu kokybe.*

Mediacijos modelis	Netiesioginis efektas	95% CI
	<i>koef.</i>	<i>koef.</i>
M _T	0,050	[-0,095;0,186]
M _M	-0,047	[-0,184;0,037]
M _D	0,013	[-0,291;0,320]

Pastabos: lentelėje pateikiami netiesioginiai ryšiai. M_T – santykių kokybė su tėvu; M_M – santykių kokybė su motina; M_D – santykių kokybė su draugais; CI – pasikliautinas intervalas (angl. confidence interval).

Penktoji tyrimo hipotezė nepasitvirtino – santykių kokybė nemediuoja tarp NVP ir viktimizacijos tyrimo imtyje.

3.7. Pakartotinės viktimizacijos ir viktimizacijos agresoriaus pažįstamumo palyginimas

Siekiant palyginti agresoriaus pažįstamumą buvo lyginamas agresoriaus pažįstamumo vidurkis tarp asmenų patyrusių viktimizaciją ir patyrusių pakartotinę viktimizaciją. Dėl dichotominių kintamųjų buvo pasirinktas ir taikytas Mann-Whitney U testas, tikrinama, ar agresoriaus pažįstamumas skiriasi tarp šių grupių.

16 lentelė. *Agresoriaus pažįstamumas tarp patyrusių viktimizaciją ir pakartotinę viktimizaciją skirstinių palyginimas.*

	Pakartotinę	Viktimizaciją	<i>U</i>	<i>p</i>
	viktimizaciją patyrę	patyrę		
	<i>M (N)</i>	<i>M (N)</i>		
Agresoriaus pažįstamumas	70,48 (47)	56,71 (87)	1106,00	0,040

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Gauta, jog agresoriaus pažįstamumas tarp viktimizaciją patyrusių ir pakartotinę viktimizaciją patyrusių asmenų šioje imtyje skiriasi – pakartotinę viktimizaciją patyrę asmenys vidutiniškai geriau pažįsta agresorių negu asmenys vieną kartą tapę nusikaltimo aukomis (16 lentelė).

Taigi šeštoji šio tyrimo hipotezė pasitvirtino – pakartotinę viktimizaciją patyrę asmenys agresorių pažinos geriau negu asmenys kartą tapę nusikaltimo aukomis.

3.8. Smurtinės ir nesmurtinės viktimizacijos agresoriaus pažįstamumo palyginimas

Dėl dichotominių kintamųjų buvo pasirinktas ir taikytas Mann-Whitney U testas, tikrinama, ar agresoriaus pažįstamumas skiriasi tarp asmenų patyrusių smurtinę viktimizaciją ir nesmurtinę viktimizaciją.

17 lentelė. *Agresoriaus pažįstamumas tarp patyrusių smurtinę viktimizaciją ir nesmurtinę viktimizaciją skirstinių palyginimas.*

	Smurtinę viktimizaciją patyrę	Nesmurtinę viktimizaciją patyrę	<i>U</i>	<i>p</i>
	<i>M (N)</i>	<i>M (N)</i>		
Agresoriaus pažįstamumas	116,77 (98)	80,23 (98)	3011,50	0,000

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu

Gauta, jog agresoriaus pažįstamumas tarp smurtinę viktimizaciją patyrusių ir nesmurtinę viktimizaciją patyrusių asmenų šioje imtyje skiriasi – smurtinę viktimizaciją patyrę asmenys vidutiniškai geriau pažįsta agresorių negu nesmurtinę viktimizaciją patyrę asmenys šioje imtyje (17 lentelė).

Taigi septintoji šio tyrimo hipotezė pasitvirtino – smurtinę viktimizaciją patyrę asmenys agresorių geriau palyginti su asmenimis patyrusiais nesmurtinę viktimizaciją.

Taigi, nepalankios vaikystės patirtys siejasi su viktimizaciją suaugus. Didėjant NVP skaičiui didėja ir viktimizacijos skaičius ir didėja tikimybė patirti viktimizaciją. Atskirai nepalankios vaikystės patirtys nenuspėja viktimizacijos pasireiškimo, tačiau bendras NVP skaičius nuspėja trijų atskirų nusikaltimų pasireiškimo tikimybę. Bendram NVP skaičiui didėjant taip pat didėja smurtinės viktimizacijos skaičius, o net septynios atskiros nepalankios vaikystės patirtys siejasi su smurtinės viktimizacijos skaičiumi. Santykių kokybė nemedijuoja ryšio tarp NVP ir viktimizacijos kaip ir alkoholio vartojimas neturi šiam ryšiui moderuojančio efekto. Visgi abstinetai lyginant su vartojančiais alkoholių, daugiau patiria NVP. Asmenys patyrę pakartotinę viktimizaciją ir smurtinę geriau pažįsta agresorių, negu vienkartinę ar nesmurtinę viktimizaciją patyrę asmenys.

4. REZULTATŲ APTARIMAS

Šiuo tyrimu buvo siekiama įvertinti nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos suaugus sąsajas. Nustatytas NVP ir viktimizacijos paplitimas tyrimo imtyje. Taip pat įvertinta santykių kokybė su tėvais ir draugais, alkoholio vartojimo įpročiai ir viktimizaciją sukėlusio agresoriaus pažįstamumas. Gauti rezultatai leidžia giliau pažvelgti į NVP ryšį su patiriama viktimizacija. Šis tyrimas išsiskiria tuo, jog nagrinėja NVP ryšį su viktimizacija per nusikaltimų patyrimą.

Šiame tyrime nustatyta, kad 97,2 proc. dalyvių šioje imtyje patyrė bent vieną nepalankią vaikystės patirtį, šis rezultatas siejasi su kitais tyrimų rezultatais – Hughes ir kolegos (2021) savo tyrime nustatė, jog bent vieną NVP jų imtyje patyrė du trečdaliai respondentų, o studentų imtyje atlikto tyrimo metu buvo nustatyta, jog tokių asmenų imtyje yra 91,3 proc. (Laurinaitytė, Assini-Meytin & Čunichina, 2022). Šio tyrimo metu nustatytas didelis procentas asmenų patyrusių bent vieną nepalankią vaikystės patirtį gali patvirtinti šių patirčių paplitimo mastą ir augantį dažnį arba tai, jog žmonės pradėjo geriau identifikuoti šias patirtis, o naudojami instrumentai NVP identifikavimui yra geresni. Taip pat tyrime buvo nustatyta, kad bent vieną viktimizaciją suaugus patyrė 78 proc. dalyvių ir dažniausiai tai buvo vagystės. Šie rezultatai siejasi su nusikalstamų veikų Žinybinio registro duomenimis, jog iš visų 2022 metų sausio – gruodžio mėnesių identifikuotų užregistruotų nusikalstamų veikų vagysčių skaičius buvo didžiausias. Taigi didžioji dauguma tyrimo dalyvių patyrė ir nepalankias vaikystės patirtis ir viktimizaciją suaugus.

Šiame tyrime gauta, kad nepalankių vaikystės patirčių skaičius siejasi su patiriamos viktimizacijos skaičiumi – esant daugiau NVP bus didesnis viktimizacijos skaičius. Tokie rezultatai siejasi su NVP kiekio įtaką padariniams – kai jos kaupiasi socialinių problemų rizika didėja eksponentiškai (Felitti et al., 1998), didesnis kiekis siejamas su rizikingu elgesiu (Kappel et al., 2021). Tad didesnis NVP skaičius gali didinti socialinių problemų riziką ir rizikingą elgesį, o tai savo ruožtu suteikia daugiau atvejų būti viktimizuotam. Kadangi kalbama apie sąsajas tarp vaikystės patyrimo ir viktimizacijos suaugus, galima manyti, kad asmenys patyrę daugiau NVP patirs daugiau viktimizacijos suaugus. Iš teorinės pusės, šis ryšis gali būti bandomas paaiškinti per socialinio mokymosi teoriją (Bandura, 1971), kai asmuo dažniau patiria nepalankias vaikystės patirtis, tai daugiau patiria skirtingų nepalankių aplinkybių išmokti neadaptivaus elgesio, pavyzdžiui nuolankiai elgtis agresoriaus smurtinio elgesio atžvilgiu. Daugiau tokių aplinkybių gali labiau įtvirtinti elgesį, kurio buvimas gali paskatinti asmens pakartotinę viktimizaciją (pvz., nepasitraukimas iš smurtinės situacijos).

Taip pat šiame tyrime gauta, jog didesnis kiekis nepalankių vaikystės patirčių nuspėja viktimizaciją. Tai patvirtina Desiro ir Karatekino (2021) apžvalgos rezultatai, jog nepalankios patirtys

vaikystėje žymiai padidina įvairių formų suaugusiųjų viktimizaciją įskaitant apiplėšimą, fizinį ir seksualinį smurtą, emocinę ir verbalinę viktimizaciją. Tai dalinai patvirtina rezultatai, jog NVP kiekis atskirai nagrinėjant nuspėjamumo ryšį tarp skirtingų viktimizacijos rūšių, prognozavo 3 iš 7 nusikaltimų patyrimus (būsto neliečiamumas, nusikaltimai žmogaus sveikatai ir grasinimai nužudyti ar sunkiai sutrikdyti sveikata). Teoriškai šių atskirų viktimizacijos rūšių prognozavimą galima būtų aiškinti per socialinį mokymąsi. Asmenys artimoje aplinkoje stebi kaip yra elgiamasi ir bendraujama, tad išmokytų elgesio modelių šaltinis dažniausiai namų aplinkoje matoma tarpusavio komunikacija. Šie trys nusikaltimai perteikia asmens labai jautrios asmeninės erdvės (namai daugumai yra saugi aplinka) pažeidimą ir tarpasmeninės komunikacijos iškreiptą išraišką. Galimai asmenys dažniau tampa šių nusikaltimų aukomis, nes jų išmokti tarpasmeniniai bendravimo modeliai ir iškreiptas namų erdvės neliečiamumo suvokimas, kuris jiems yra priimtas, yra suvokiamas kaip pažeidžiamumas. Didelis NVP kiekis galėjo įtvirtinti asmens elgesį nesipriešinti smurtiniam elgesiui, taip padidinant tikimybę patirti sveikatai pavojingus nusikaltimus ar grasinimus.

Tuo pačiu rezultatai rodo, kad NVP atskiros kategorijos neprognozuoja viktimizacijos buvimo, o tik bendras NVP skaičius, reiškia daugiau nepalankių vaikystės patirčių, o ne jų pobūdis prognozuoja viktimizacijos buvimą. Pagal socialinio mokymosi teoriją asmenys mokosi ir modeliuoja savo elgesį iš savo aplinkoje matomų pavyzdžių arba gaudami apdovanojimus už atliktą veiksma. Šiuo atveju asmenys, kurie daugiau patyrė nepalankių patirčių, kurios yra patiriamos pagrindė artimoje aplinkoje, galėjo viktimizaciją ne tik patirti bet ir dažnai matyti. Toks, asmens, kaip aukos, matymas arba net tiesioginis apdovanojimas (dėmesiu, rūpesčiu ar kitais jausmais) po patirtos nepalankios patirties galėjo modeliuoti elgesį. Tokiu atveju dažnesnės nepalankios patirtys labiau įtvirtina elgesį, kuris padidina riziką tapti auka.

Tyrime nustatyta, kad nepalankių vaikystės patirčių skaičius siejasi su smurtinės viktimizacijos kiekiu – esant didesniam NVP skaičiui bus didesnis ir smurtinės viktimizacijos skaičius. Analizuojant, kokios atskiros nepalankios vaikystės patirtys siejasi su smurtine viktimizacija buvo rasta, jog net 7 atskirų NVP (verbalinė, fizinė ir seksualinė prievarta, psichikos ligos, smurto artimoje aplinkoje stebėjimas, tėvų mirtis ir emocinė nepriežiūra) skaičius siejasi su didesniu smurtinės viktimizacijos skaičiumi. Šių atskirų patirčių sąsają su smurtine viktimizacija galima būtų aiškinti prieraišumo teorija. Galima manyti, kad pateiktos patirtys atskleidžia, jog asmeniui artimų santykių trūko (tėvų mirtis / psichikos liga) arba asmuo augo aplinkoje su žmonėmis, kurių santykiuose vyravo smurtas arba jie pritarė tokiam santykių pobūdžiui. Tokia aplinka gali kurti nesaugius prieraišumo santykius, kurie gali suformuoti elgesio modelius, numatančius, koks stabilumas ir kokie tarpasmeniniai lūkesčiai tikėtini būsimuose santykiuose. Šiuo atveju asmenys augantys tokioje aplinkoje gali išvystyti nesaugų

prierašumą, kuris padidina tikimybę patirti smurtinę viktimizaciją, nes nesaugus prierašumas ir su tuo susiję elgesio modeliai palaiko aplinkybes smurtinės viktimizacijos pasireiškimui. Vis dėlto, siekiant geriau suprasti prierašumo stilių sąsajas su NVP ir viktimizacija, reikėtų atlikti tolesnius tyrimus, kurie įtrauktų ir prierašumo kintamąjį.

Šiame tyrime santykių kokybė nemedijuoja nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos ryšio. Pagal literatūros apžvalgą kokybiški santykiai yra laikomi apsauginiais veiksniais reviktimizacijai (Goldbaum et al., 2003; Kendrick et al., 2012; Herbert et al., 2019) patirti, tad šiame tyrime buvo spėjama, jog santykių kokybė medijuos ryšį. Visgi gali būti, jog nerastas efektas yra dėl NVP patiriamų aplinkybių – šias patirtys suteikia artimi šeimos rato nariai. Šiame tyrime nebuvo klausama nuo ko yra patirtos nepalankios vaikystės patirtys, o tai galėtų leisti lengviau nagrinėti santykių kokybės ryšį. Jei asmuo savo santykius su tėvu įvertino kaip labai kokybiškus, svarbu žinoti ar patirta prievarta buvo iš tėvo ar kito asmens. Galima manyti, tėvo smurto atveju, santykių kokybė, galėtų atspindėti potrauminį augimą, o jei smurtą atliko kitas asmuo, tai kokybiški santykiai su tėvu galėtų būti matuojami kaip apsauginis veiksnys. Tad šiuo atveju kokybiškas santykis gali sušvelninti NVP padarinius, tačiau panaikinti pasekmes, tame tarpe, pažeidžiamumą reviktimizacijai, negali. Taip pat nagrinėjant santykius su draugais būtų pravartu sužinoti koks artimų draugų požiūris į smurtą ir viktimizaciją, nes esant teigiamoms nuostatoms į šiuos reiškinius, kokybiški santykiai gali net paskatinti asmens viktimizaciją. Reiktų atsižvelgti ir į tai, jog tyrimai, nagrinėjantys santykius, kaip apsauginį veiksnį, tyrinėja konkrečių viktimizacijų ir reviktimizacijų sąsajas (Bender et al, 2003), o ne bendrą NVP patirčių kiekio sąsajas kaip šiame tyrime.

Įdomu tai, kad negautas alkoholio vartojimo moderuojantis efektas ryšiui tarp nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos. Nemažai tyrimų randa NVP sąsajas su alkoholio vartojimu (Hughes et al., 2021; Nurius et al., 2015; Kappel et al., 2021; Fellmeth et al., 2018) taip pat alkoholio vartojimo sąsajas su padidinta viktimizacijos rizika (Culatta et al., 2020; Abbey, 2002; Bagdonaitė ir Pilkauskaitė – Valickienė, 2017; Tewksbury & Mustaine, 2001), tad tikėtasi, jog alkoholio vartojimas moderuos šių reiškinių tarpusavio ryšiui. Visgi papildomi rezultatai pateikia, jog NVP skaičius nesisieja su alkoholio vartojimu, o vartojimo įpročiai tarp patyrusių ir nepatyrusių viktimizacijos – nesiskiria. Visgi, lyginant vartojančių alkoholį ir abstinentų grupes gauta, jog abstinentai patiria vidutiniškai daugiau nepalankių vaikystės patirčių. Tai leidžia kelti prielaidą, kad galbūt nepalankių vaikystės patirčių išgyvenimas gali turėti įtakos asmens alkoholio nevartojimui. Asmenys patirdami nepalankias vaikystės patirtys gali jas sieti su vartojamu alkoholiu, tad bandant išvengti panašių išgyvenimų gali būti renkamasi vengti ir pačio

alkoholio. Svarbu paminėti, jog šiame tyrime nebuvo klausiama apie kitas vartojamas medžiagas, tad lieka tikimybė, jog alkoholio vartojimas yra pakeičiamas kitų psichoaktyvių medžiagų vartojimu.

Šio tyrimo rezultatai rodo, jog pakartotinę viktimizaciją patyrę asmenys geriau pažįsta agresorių negu vienkartinę viktimizaciją patyrę asmenys patvirtina, kad nusikaltėliai ir antrą kartą kėsinosi į tas pačias aukas (Uscila, 2005). Taip pat tyrimo rezultatai atskleidė, kad smurtinę viktimizaciją patyrę asmenys geriau pažįsta agresorių negu patyrę nesmurtinę. Šie rezultatai iš dalies parodo, jog nepalankios vaikystės patirtys nesibaigia ties pilnametyste, o gali išsivystyti į kompleksinę reviktimizaciją, kai smurtinė viktimizacija yra patiriama labiau pažįstamo asmens, negu nesmurtinė. Abiem atvejais agresoriaus pažįstamumas gali būti aiškinimas prieraišumo teorija. Asmenys patyrę NVP gali išvystyti nesaugų prieraišumą ir pagal jį kurti būsimus santykius. Toks nesaugus prieraišumas gali vystyti smurtinius ir pavojingus santykius ir didina tikimybę dažniau įsitraukti į potencialiai pavojingas situacijas. Tad tokio prieraišumo stiliaus asmenys tikėtina patirs pakartotines viktimizacijas arba smurtinio pobūdžio viktimizacijas iš artimų žmonių.

Apibendrinant, didžioji dalis tyrime keltų hipotezių pasitvirtino. Visgi svarbu atsižvelgti į tyrimo ribotumus. Pirmiausia, svarbu paminėti, jog tyrime pateikiami klausimai apie nepalankias vaikystės patirtys ir santykius gali būti jautrūs ir asmeniški, tad gali veikti socialinio pageidaujiamumo efektas, kai asmenys nori pateikti situacija geriau ar gražiau, negu ji iš tiesų yra. Antra, šiame tyrime nagrinėjama ar egzistuoja ryšis tarp nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos ir koks jis, įtraukiant kelis veiksnius, kurie galėtų jį paskatinti / paveikti. Tolimesniuose tyrimuose rekomenduojama panagrinėti šios ryšio mechanizmą – kokie veiksniai šį ryšį sukuria ar jame dalyvauja (pvz.: reakcijos pakitimai į grėsmingas situacijas), dėl to svarbu atlikti longitudinalinius tyrimus. Trečia, būtų pravartu panagrinėti, ar šios teorinės prielaidos pasitvirtina iš agresoriaus perspektyvos. Tai leistų kokybiškiau kurti prevencines priemones. Ketvirta, atlikti kokybinius tyrimus – ne tik tyrinėti sąsajas, bet kaip tai mato pats žmogus ir kaip jis interpretuoja šiuos patyrimus. Toks tyrimas padėtų giliau panagrinėti psichologinius mechanizmus leidžiančius specialistams produktyviau suteikti pagalbą savo klientams. Taip pat panagrinėti šias sąsajas ne tik iš aukos charakteristikų pusės, bet ir aplinkos sąveikų (pvz., ekologinis sistemų modelis (Bronfenbrenner, 1979)). Galiausiai, nagrinėjant šias sąsajas, išplėsti nepalankių vaikystės patirčių aplinkybių nagrinėjimą. Tai leistų giliau pažvelgti į mechanizmus, kurie gali paskatinti ryšio su viktimizacijos suaugus patyrimo, atsiradimą.

Šis tyrimas prisideda prie mokslinių tyrimų nagrinėjančių nepalankių vaikystės patirčių sąsajas su viktimizaciją, o rezultatai praplečia turimas žinias. Tyrimu nustatyta, jog nepalankios vaikystės patirtys ne tik siejasi bet gali tam tikru mastu prognozuoti viktimizacijos pasireiškimą. Nors santykių

kokybės medijuojantis ryšys ir alkoholio vartojimo moderuojantis efektas ryšiui nebuvo rastas, tačiau tyrimo rezultatai rodo, jog skirtingos patirtys, jų gausa ir skirtingi nusikaltimai siejasi. Galima galvoti, jog nepalankių vaikystės patirčių fenomeno nagrinėjimas gali prisidėti prie viktimizacijos patyrimo prevencijos. Specialistams dirbantiems su viktimizacijos aukomis (pvz., psichoterapeutams ar teisės psychologams) gali būti naudinga panagrinėti nepalankių vaikystės patirčių patyrimą. Tarkim šių patirčių didesnis skaičius galėtų identifikuoti probleminę sritį, kurią galima būtų integruoti į darbą su klientu. Atsižvelgiant į rezultatus apie agresoriaus pažįstamumą, galima matyti, kad nukentėjusiojo artima aplinka turi labai didelę svarbą. Tad dirbant su nukentėjusiais – analizuoti koks santykis su šeima ir artimaisiais, koks jų požiūris į smurtą ir viktimizaciją apskritai. Šio tyrimo rezultatai dar kartą patvirtina, jog svarbi nepalankių vaikystės patirčių prevencija – užkirsti kelią galimybei vaikui patirti patirtis, kurių padariniai ir sukelia viktimizaciją suaugus. Tėvų psichologinis edukavimas, švietimas, tėvystės įgūdžių formavimas gali padėti sumažinti nepalankių vaikystės patirčių pasireiškimą.

IŠVADOS

1. Didesnis nepalankių vaikystės patirčių skaičius teigiamai siejasi su didesniu viktimizacijų skaičiumi;
2. Nepalankių vaikystės patirčių kiekis prognozuoja viktimizaciją;
3. Didesnis nepalankių vaikystės patirčių skaičius teigiamai siejasi su didesniu smurtinės viktimizacijos skaičiumi;
4. Alkoholio vartojimas nmoderuoja ryšį tarp nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos;
5. Santykių kokybė nemedijuoja ryšio tarp nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos;
6. Pakartotinę viktimizaciją patyrę asmenys geriau pažįsta agresorių palyginti su nepatyrusiais pakartotinės viktimizacijos asmenimis;
7. Smurtinę viktimizaciją patyrę asmenys geriau pažįsta agresorių palyginti su nesmurtinę viktimizaciją patyrusiais asmenimis.

LITERATŪRA

- Abbey, A. (2002). Alcohol-related sexual assault: a common problem among college students. *Journal of Studies on Alcohol, supplement*, (14), 118-128. <https://www.jsad.com/doi/10.15288/jsas.2002.s14.118>
- Anda R. F., Brown D. W. (2010). *Adverse childhood experience & population health in Washington: The face of a chronic public health disaster*. [Prieiga internete: <https://www.theannainstitute.org/ACE%20folder%20for%20website/43%20ACEs%20WA%20Popu%20Health%20Chronic%20PH%20Disaster.pdf>]
- Bagdonaitė, N., & Pilkauskaitė-Valickienė, R. (2017). Moterų potrauminio streso sutrikimas ir probleminis alkoholio vartojimas: sisteminė analizė. *Visuomenės sveikata*, 4(79), 37-49. [prieiga internete: [https://www.hi.lt/uploads/pdf/visuomenes%20sveikata/2017.4\(79\)/VS%202017%204\(79\)%20Potrauminis%20stresas%20LIT%20A.pdf](https://www.hi.lt/uploads/pdf/visuomenes%20sveikata/2017.4(79)/VS%202017%204(79)%20Potrauminis%20stresas%20LIT%20A.pdf)]
- Bandura, A., & Walters, R. H. (1977). *Social learning theory* (Vol. 1). Prentice Hall: Englewood cliffs.
- Barnes, J. E., Noll, J. G., Putnam, F. W., & Trickett, P. K. (2009). Sexual and physical revictimization among victims of severe childhood sexual abuse. *Child abuse & neglect*, 33(7), 412-420. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2008.09.013>
- Bellot, A., Izal, M., & Montorio, I. (2022). The role of women's resources in the prediction of intimate partner violence revictimization by the same or different aggressors. *Frontiers in psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1014683>
- Bender, M., Cook, S., & Kaslow, N. (2003). Social support as a mediator of revictimization of low-income African American women. *Violence and Victims*, 18(4), 419-431. <https://doi.org/10.1891/vivi.2003.18.4.419>
- Byrne, B. M. (2001). Structural equation modeling with AMOS, EQS, and LISREL: Comparative approaches to testing for the factorial validity of a measuring instrument. *International journal of testing*, 1(1), 55-86. https://doi.org/10.1207/S15327574IJT0101_4
- Brendgen, M., & Poulin, F. (2018). Continued bullying victimization from childhood to young adulthood: A longitudinal study of mediating and protective factors. *Journal of abnormal child psychology*, 46(1), 27-39. <https://doi.org/10.1007/s10802-017-0314-5>
- Broekhof, R., Nordahl, H. M., Bjørnelv, S., & Selvik, S. G. (2022). Prevalence of adverse childhood experiences and their co-occurrence in a large population of adolescents: a Young HUNT 3 study. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 57(12), 2359-2366. <https://doi.org/10.1007/s00127-022-02277-z>

- Bulotaitė L. *Rizikingas elgesys: Samprata, Paplitimas, Veiksniai. Monografija*. Vilniaus universiteto leidykla; Vilnius, Lithuania: 2014.
- Campbell, J. A., Walker, R. J., & Egede, L. E. (2016). Associations between adverse childhood experiences, high-risk behaviors, and morbidity in adulthood. *American journal of preventive medicine*, 50(3), 344-352. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2015.07.022>
- Caprara, G. V., Gerbino, M., Paciello, M., Di Giunta, L., & Pastorelli, C. (2010). Counteracting depression and delinquency in late adolescence. *European Psychologist*. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000004>
- Castro, Á., Ibáñez, J., Maté, B., Esteban, J., & Barrada, J. R. (2019). Childhood sexual abuse, sexual behavior, and revictimization in adolescence and youth: a mini review. *Frontiers in psychology*, 10, 2018. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02018>
- Clark, M. S., Fitness, J., & Brissette, I. (2001). Understanding people's perceptions of relationships is crucial to understanding their emotional lives. *Blackwell handbook of social psychology: Interpersonal processes*, 2, 253-278. <https://doi.org/10.1002/9780470998557.ch10>
- Cochran, J. K., Sellers, C. S., Wiesbrock, V., & Palacios, W. R. (2011). Repetitive intimate partner victimization: An exploratory application of social learning theory. *Deviant Behavior*, 32(9), 790-817. <https://doi.org/10.1080/01639625.2010.538342>
- Cohen, L. E., & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American sociological review*, 588-608. <https://doi.org/10.2307/2094589>
- Culatta, E., Clay-Warner, J., Boyle, K. M., & Oshri, A. (2020). Sexual revictimization: A routine activity theory explanation. *Journal of interpersonal violence*, 35(15-16), 2800-2824. <https://doi.org/10.1177/0886260517704962>
- Cutler, B. L. (Ed.). (2008). *Encyclopedia of psychology and law* (Vol. 1). Sage. <https://doi.org/10.4135/9781412959537>
- de la Garza, A. (2020). The Re-Victimization of Domestic Violence Victims. *BYU J. Pub. L.*, 35, 35. [Prieiga internete: https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/byujpl35&div=7&g_sent=1&casa_token=ZNZ8dF7O050AAAAA:ar68ExuwgnQ2ep6g0FFvVVrViu-J7HKwiPODqCbwcW6AfMj64vBmzEBnl7mKgoEWxuFnqp9x&collection=journals]
- Desir, M. P., & Karatekin, C. (2021). Characteristics of disclosing childhood victimization and risk of revictimization in young adulthood. *Journal of interpersonal violence*, 36(21-22), NP12225-NP12251. <https://doi.org/10.1177/0886260519889932>

- Dillon, D. G., Holmes, A. J., Birk, J. L., Brooks, N., Lyons-Ruth, K., & Pizzagalli, D. A. (2009). Childhood adversity is associated with left basal ganglia dysfunction during reward anticipation in adulthood. *Biological psychiatry*, 66(3), 206-213. <https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2009.02.019>
- Donadio, M., Valera, P., & Sinangil, N. (2022). Understanding attachment styles, adverse childhood events, alcohol use, and trauma in Black and Latino Men with criminal justice histories. *Journal of community psychology*, 50(5), 2260-2272. <https://doi.org/10.1002/jcop.22773>
- Dush, C. M. K., & Amato, P. R. (2005). Consequences of relationship status and quality for subjective well-being. *Journal of Social and Personal Relationships*, 22(5), 607-627. <https://doi.org/10.1177/026540750505056>
- Feeney, J. A. (1999). Adult attachment, emotional control, and marital satisfaction. *Personal Relationships*, 6(2), 169-185. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.1999.tb00185.x>
- Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Spitz, A. M., Edwards, V., & Marks, J. S. (1998). Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American journal of preventive medicine*, 14(4), 245-258. [https://doi.org/10.1016/S0749-3797\(98\)00017-8](https://doi.org/10.1016/S0749-3797(98)00017-8)
- Fellmeth, G., Rose-Clarke, K., Zhao, C., Busert, L. K., Zheng, Y., Massazza, A., ... & Devakumar, D. (2018). Health impacts of parental migration on left-behind children and adolescents: a systematic review and meta-analysis. *The Lancet*, 392(10164), 2567-2582. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)32558-3](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)32558-3)
- Filipas, H. H., & Ullman, S. E. (2006). Child sexual abuse, coping responses, selfblame, posttraumatic stress disorder, and adult sexual revictimization. *Journal of Interpersonal Violence*, 21, 652-672. <https://doi.org/10.1177/0886260506286879>
- Finkelhor, D., & Browne, A. (1985). The traumatic impact of child sexual abuse: A conceptualization. *American Journal of orthopsychiatry*, 55(4), 530-541. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1985.tb02703.x>
- Finkelhor, D., Ormrod, R. K., & Turner, H. A. (2007). Poly-victimization: A neglected component in child victimization. *Child abuse & neglect*, 31(1), 7-26. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2006.06.008>
- Gleiser, K. A. (2003). Psychoanalytic perspectives on traumatic repetition. *Journal of trauma & dissociation*, 4(2), 27-47. https://doi.org/10.1300/J229v04n02_03
- Goldbaum, S., Craig, W. M., Pepler, D., & Connolly, J. (2003). Developmental trajectories of victimization: Identifying risk and protective factors. *Journal of applied school psychology*, 19(2), 139-156. https://doi.org/10.1300/J008v19n02_09

- Gopalan, R. T. (2022). Revictimization: Towards a New Theoretical Concept. In *Victimology: A Comprehensive Approach to Forensic, Psychosocial and Legal Perspectives* (pp. 363-382). Cham: Springer International Publishing. [prieiga internete: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-12930-8_16]
- Grady, M. D., Levenson, J. S., & Bolder, T. (2017). Linking adverse childhood effects and attachment: A theory of etiology for sexual offending. *Trauma, Violence, & Abuse, 18*(4), 433-444. <https://doi.org/10.1177/1524838015627147>
- Hughes, K., Bellis, M. A., Hardcastle, K. A., Sethi, D., Butchart, A., Mikton, C., ... & Dunne, M. P. (2017). The effect of multiple adverse childhood experiences on health: a systematic review and meta-analysis. *The Lancet Public Health, 2*(8), e356-e366. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(17\)30118-4](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(17)30118-4)
- Hughes, K., Ford, K., Bellis, M. A., Glendinning, F., Harrison, E., & Passmore, J. (2021). Health and financial costs of adverse childhood experiences in 28 European countries: a systematic review and meta-analysis. *The Lancet Public Health, 6*(11), e848-e857. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(21\)00232-2](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(21)00232-2)
- Jaffe, A. E., DiLillo, D., Gratz, K. L., & Messman-Moore, T. L. (2019). Risk for revictimization following interpersonal and noninterpersonal trauma: Clarifying the role of posttraumatic stress symptoms and trauma-related cognitions. *Journal of traumatic stress, 32*(1), 42-55. <https://doi.org/10.1002/jts.22372>
- Jennings, W. G., Park, M., Tomsich, E. A., Gover, A. R., & Akers, R. L. (2011). Assessing the overlap in dating violence perpetration and victimization among South Korean college students: The influence of social learning and self-control. *American Journal of Criminal Justice, 36*, 188-206. <https://doi.org/10.1007/s12103-011-9110-x>
- Kalmakis, K. A., & Chandler, G. E. (2014). Adverse childhood experiences: towards a clear conceptual meaning. *Journal of advanced nursing, 70*(7), 1489-1501. <https://doi.org/10.1111/jan.12329>
- Kappel, R. H., Livingston, M. D., Patel, S. N., Villaveces, A., & Massetti, G. M. (2021). Prevalence of adverse childhood experiences (ACEs) and associated health risks and risk behaviors among young women and men in Honduras. *Child abuse & neglect, 115*, 104993. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2021.104993>
- Kendrick, K., Jutengren, G., & Stattin, H. (2012). The protective role of supportive friends against bullying perpetration and victimization. *Journal of Adolescence, 35*, 1069–1080. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2012.02.014>
- Kessler, R. C., McLaughlin, K. A., Green, J. G., Gruber, M. J., Sampson, N. A., Zaslavsky, A. M., ... & Williams, D. R. (2010). Childhood adversities and adult psychopathology in the WHO World Mental Health Surveys. *The British journal of psychiatry, 197*(5), 378-385. <https://doi.org/10.1192/bjp.bp.110.080499>

- Lacelle, C., Hébert, M., Lavoie, F., Vitaro, F., & Tremblay, R. E. (2012). Child sexual abuse and women's sexual health: The contribution of CSA severity and exposure to multiple forms of childhood victimization. *Journal of child sexual abuse, 21*(5), 571-592. <https://doi.org/10.1080/10538712.2012.688932>
- Laurinaitytė, I., Assini-Meytin, L. C., & Čunichina, K. (2022). Examining the associations between adverse childhood experiences, health risk behaviours, and psychological well-being in a convenience sample of Lithuanian university students. *International journal of environmental research and public health, 19*(6), 3253. <https://doi.org/10.3390/ijerph19063253>
- Leadbeater, B. J., Banister, E. M., Ellis, W. E., & Yeung, R. (2008). Victimization and relational aggression in adolescent romantic relationships: The influence of parental and peer behaviors, and individual adjustment. *Journal of youth and adolescence, 37*, 359-372. <https://doi.org/10.1007/s10964-007-9269-0>
- Lee, Y., & Kim, J. (2017). An examination of victimization trajectories among a sample of South Korean adolescents: Risk and protective factors. *Crime & delinquency, 63*(11), 1434-1457. <https://doi.org/10.1177/0011128716634103>
- Levy, M. S. (1998). A helpful way to conceptualize and understand reenactments. *The Journal of psychotherapy practice and research, 7*(3), 227. [Prieiga internete: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3330499/>]
- Lorenc, T., Clayton, S., Neary, D., Whitehead, M., Petticrew, M., Thomson, H., ... & Renton, A. (2012). Crime, fear of crime, environment, and mental health and wellbeing: mapping review of theories and causal pathways. *Health & place, 18*(4), 757-765. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2012.04.001>
- Lorenzo-Seva, U. (2022). SOLOMON: A method for splitting a sample into equivalent subsamples in factor analysis. *Behavior research methods, 54*(6), 2665-2677. <https://doi.org/10.3758/s13428-021-01750-y>
- Maier, S. F., & Seligman, M. E. (1976). Learned helplessness: Theory and evidence. *Journal of Experimental Psychology: General, 105*(1). <https://doi.org/10.1037/0096-3445.105.1.3>
- Marcum, C. D., Higgins, G. E., & Ricketts, M. L. (2010). Potential factors of online victimization of youth: An examination of adolescent online behaviors utilizing routine activity theory. *Deviant Behavior, 31*(5), 381-410. <https://doi.org/10.1080/01639620903004903>
- Martínez, I., Murgui, S., Garcia, O. F., & Garcia, F. (2019). Parenting in the digital era: Protective and risk parenting styles for traditional bullying and cyberbullying victimization. *Computers in human behavior, 90*, 84-92. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.08.036>
- McCullough, M. E. (2000). Forgiveness as human strength: Theory, measurement, and links to well-being. *Journal of social and clinical psychology, 19*(1), 43-55. <https://doi.org/10.1521/jscp.2000.19.1.43>

- Miró, F. (2014). Routine activity theory. *The encyclopedia of theoretical criminology*, 1-7. <https://doi.org/10.1002/9781118517390.wbetc198>
- National Crime Victimization Survey [internetinė prieiga: <https://bjs.ojp.gov/data-collection/ncvs>]
- Nelson, C. A., Bhutta, Z. A., Harris, N. B., Danese, A., & Samara, M. (2020). Adversity in childhood is linked to mental and physical health throughout life. *BMJ*, 371. <https://doi.org/10.1136/bmj.m3048>
- Nurius, P. S., Green, S., Logan-Greene, P., & Borja, S. (2015). Life course pathways of adverse childhood experiences toward adult psychological well-being: A stress process analysis. *Child abuse & neglect*, 45, 143-153. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2015.03.008>
- Nusikalstamų veikų žinybinis registras. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. [internetinė prieiga: <https://www.ird.lt/lt/paslaugos/tvarkomu-valdomu-registru-ir-informaciniu-sistemu-paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos/nvzr-nusikalstamumas-pagal-savivaldybes?year=2022&month=12&municipality=0> ir <https://ird.lt/lt/paslaugos/tvarkomu-valdomu-registru-ir-informaciniu-sistemu-paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos/nusikalstamos-veikos-lietuvoje-2006-2022-metais> žiūrėta 2023.06.02].
- Pakalniškienė, V. (2012). Tyrimo ir įvertinimo priemonių patikimumo ir validumo nustatymas. *Metodinė priemonė. Vilnius: VU leidykla*, 36. [Prieiga internete: https://www.vu.lt/site_files/LD/Tyrimo_ir_%C4%AFvertinimo_priemoni%C5%B3_patikimumo_ir_validumo_nustatymas.pdf]
- Papalia, N., Mann, E., & Ogloff, J. R. (2021). Child sexual abuse and risk of revictimization: Impact of child demographics, sexual abuse characteristics, and psychiatric disorders. *Child maltreatment*, 26(1), 74-86. <https://doi.org/10.1177/1077559520932665>
- Parks, K. A., Hequembourg, A. L., & Dearing, R. L. (2008). Women's social behavior when meeting new men: The influence of alcohol and childhood sexual abuse. *Psychology of women quarterly*, 32(2), 145-158. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.2008.00419.x>
- Polusny, M. A., & Follette, V. M. (1995). Long-term correlates of child sexual abuse: Theory and review of the empirical literature. *Applied and preventive psychology*, 4(3), 143-166. [https://doi.org/10.1016/S0962-1849\(05\)80055-1](https://doi.org/10.1016/S0962-1849(05)80055-1)
- Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2004). SPSS and SAS procedures for estimating indirect effects in simple mediation models. *Behavior research methods, instruments, & computers*, 36, 717-731. <https://doi.org/10.3758/BF03206553>

- Public Health Wales (2023). Burden of ACEs and evidence for action across Europe brought together for first time. [Prieiga internete: <https://phw.nhs.wales/news/burden-of-aces-and-evidence-for-action-across-europe-brought-together-for-first-time/#:~:text=Across%20Europe%2C%20an%20estimated%20319,suffered%20multiple%20types%20of%20ACEs>]
- Reese-Weber, M., & Smith, D. M. (2011). Outcomes of child sexual abuse as predictors of later sexual victimization. *Journal of Interpersonal Violence*, 26(9), 1884-1905. <https://doi.org/10.1177/0886260510372935>
- Senn, T. E., Carey, M. P., & Vanable, P. A. (2008). Childhood and adolescent sexual abuse and subsequent sexual risk behavior: Evidence from controlled studies, methodological critique, and suggestions for research. *Clinical psychology review*, 28(5), 711-735. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2007.10.002>
- Tewksbury, R., & Mustaine, E. E. (2001). Lifestyle factors associated with the sexual assault of men: A routine activity theory analysis. *The Journal of Men's Studies*, 9(2), 153-182. <https://doi.org/10.3149/jms.0902.153>
- Tošković, O., Milovančević, M. P., Kostić, M., Lazarević, L., Mandić Maravić, V., & Mitković Vončina, M. Adverse childhood experiences (ACE) study. Research on Adverse Childhood Experiences in Serbia. 2019. [Prieiga internete: [https://www.unicef.org/serbia/media/10726/file/Adverse%20Childhood%20Experiences%20\(ACE\)%20Study.pdf](https://www.unicef.org/serbia/media/10726/file/Adverse%20Childhood%20Experiences%20(ACE)%20Study.pdf)]
- Tseloni, A., Wittebrood, K., Farrell, G., & Pease, K. (2004). Burglary victimization in England and Wales, the United States and the Netherlands: A cross-national comparative test of routine activities and lifestyle theories. *British Journal of Criminology*, 44(1), 66-91. <https://doi.org/10.1093/bjc/44.1.66>
- VšĮ „Vaikų linija“ Pasaulio sveikatos organizacijos užsakymu. (2011). Neigiamos vaikystės patirties ir rizikingo elgesio sąsajos. Pagrindinių tyrimo rezultatų pristatymas. [prieiga internete: https://www.vaikulinija.lt/media/filer_public/b2/5b/b25bde70-6b8b-419d-b255-abf7353296c3/neigiamos_vaikystes_patirties_tyrimas.pdf]
- Walsh, K., Messman-Moore, T., Zerubavel, N., Chandley, R. B., DeNardi, K. A., & Walker, D. P. (2013). Perceived sexual control, sex-related alcohol expectancies and behavior predict substance-related sexual revictimization. *Child Abuse & Neglect*, 37(5), 353-359. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2012.11.009>
- Wekerle, C., Leung, E., Wall, A. M., MacMillan, H., Boyle, M., Trocme, N., & Waechter, R. (2009). The contribution of childhood emotional abuse to teen dating violence among child protective services-involved youth. *Child abuse & neglect*, 33(1), 45-58. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2008.12.006>

- Zamir, O., Szepsenwol, O., Englund, M. M., & Simpson, J. A. (2018). The role of dissociation in revictimization across the lifespan: A 32-year prospective study. *Child abuse & neglect*, 79, 144-153.
<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.02.001>
- Zepinic, V. (2021). Battered women syndrome: a headache for medicine and law. *Psychology*, 12(6), 843-871.
<https://doi.org/10.4236/psych.2021.126052>

PRIEDAI

1 priedas. Santykių su tėvu kokybės klausimyno tiriamosios faktorių analizės su Varimax sukiniu teiginių faktorių svoriai.

Klausimai	Faktorius (santykių kokybė)
1 klausimas	0,89
2 klausimas	0,89
3 klausimas	0,88
4 klausimas	0,82
5 klausimas	0,86
6 klausimas	0,71
7 klausimas	0,86
8 klausimas	0,87
9 klausimas	0,90
10 klausimas	0,90
11 klausimas	0,60

2 priedas. Santykių su motina kokybės klausimyno tiriamosios faktorių analizės su Varimax sukiniu teiginių faktorių svoriai.

Klausimai	Faktorius (santykių kokybė)
1 klausimas	0,89
2 klausimas	0,87
3 klausimas	0,90
4 klausimas	0,86
5 klausimas	0,81
6 klausimas	0,76
7 klausimas	0,82
8 klausimas	0,88
9 klausimas	0,90
10 klausimas	0,90
11 klausimas	0,70

3 priedas. Santykių su draugais kokybės klausimyno tiriamosios faktorių analizės su Varimax sukiniu teiginių faktorių svoriai.

Klausimai	Faktorius (santykių kokybė)
1 klausimas	0,85
2 klausimas	0,83
3 klausimas	0,77
4 klausimas	0,83
5 klausimas	0,89
6 klausimas	0,82
7 klausimas	0,89
8 klausimas	0,90
9 klausimas	0,88
10 klausimas	0,87
11 klausimas	0,61
12 klausimas	0,68

4 priedas. Modelio tinkamumo duomenims kriterijai prieš modifikacijas.

Kintamieji	Modelio tinkamumo kriterijai		
	<i>RMSEA</i>	<i>CFI</i>	<i>TLI</i>
Santykių kokybė su tėvu	0,119	0,884	0,855
Santykių kokybė su motina	0,144	0,876	0,845
Santykių kokybė su draugais	0,201	0,758	0,704

5 priedas. Nepalankių vaikystės patirčių prognostinė vertė viktimizacijos patyrimui.

Nepriklausomas kintamasis	Priklausomas kintamasis		χ^2	<i>df</i>	<i>p</i>
	Viktimizacija				
	<i>OR</i>	<i>p</i>			
Verbalinė prievarta	-0,62	0,189	1,66	1	0,198
Fizinė prievarta	-0,61	0,113	2,47	1	0,116
*Seksualinė prievarta	-0,35	0,021	6,42	1	0,011

Piknaudžiavimas					
psichoaktyviomis	-0,69	0,233	1,41	1	0,235
medžiagomis					
Šeimos nario įkalinimas	2,41	0,343	0,83	1	0,362
Psichikos ligos / sutrikimai	-0,87	0,653	0,20	1	0,653
Smurto artimoje aplinkoje stebėjimas	-0,70	0,239	1,40	1	0,236
Skyrybos	-0,73	0,345	0,92	1	0,339
Emigracija	-0,39	0,084	3,64	1	0,056
Tėvų / globėjų mirtis	0,83	0,654	0,21	1	0,650
Apgyvendinimas globos namuose	1,43	0,674	0,17	1	0,682
Emocinė nepriežiūra	-0,69	0,285	1,11	1	0,292
Fizinė nepriežiūra	-0,73	0,372	0,82	1	0,364

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu. *Hosmer ir Lemeshow testas reikšmingas.

6 priedas. Tyrimo dalyvio informuotas sutikimas.

Nepalankių vaikystės patirčių ir viktimizacijos suaugus sąsajos

Gerbiamasis / Gerbiamoji,

kviečiu Jus dalyvauti tyrime apie tai, kaip vaikystėje patirtos nepalankios patirtys gali sietis su vėliau patiriama viktimizacija. Toliau pateikiama sutikimo dalyvauti tyrime forma. Tai svarbi informacija apie šį tyrimą ir ko tikėtis, jei nuspręsite dalyvauti tyrime. Jūsų dalyvavimas šiame tyrime yra savanoriškas. Prašome atidžiai apsvarstyti informaciją.

Kodėl atliekamas šis tyrimas?

Esu Kornelija Šikšniūtė - Vilniaus universiteto teisės psichologijos magistro II kurso studentė. Šiuo metu rašau magistro baigiamąjį darbą siekdama geriau suprasti, kaip įvairios nepalankios vaikystės patirtys gali sietis su patiriama viktimizacija suaugus.

Ką reikės daryti jei sutiksiu dalyvauti tyrime?

Jei sutiksite dalyvauti tyrime, Jums bus pateikiami įvairūs klausimai susiję su nepalankiomis patirtimis vaikystėje ir tam tikromis situacijomis, kurias galbūt patyrėte suaugus.

Kiek laiko dalyvausiu tyrime?

Atlikti pateiktas užduotis užtruks 10-15 minučių.

Kas gali dalyvauti tyrime?

Tyrime gali dalyvauti visi pilnamečiai asmenys.

Kokią riziką ar diskomfortą galiu patirti dalyvaudamas tyrime?

Dalyvavimas tyrime nenumato jokios rizikos, tačiau pateiktos situacijos ir klausimai gali sukelti nemalonių jausmų. Tokiu atveju kviečiame pasinaudoti nemokama pagalbos linija telefonu <https://pagalbasau.lt/pagalbos-linijos/>

Kaip informacija apie mane bus apsaugota?

Dalyvavimas tyrime yra visiškai anoniminis – nėra fiksuojami jokie Jus identifikuoti leidžiantys duomenys. Gauti duomenys bus analizuojami tik apibendrintai. Apibendrinti duomenys bus pateikiami magistro darbe.

Kas nutiks jei nebenorėsiu dalyvauti tyrime?

Jums nėra privaloma dalyvauti šiame tyrime. Jei nuspręsite dalyvauti tyrime, galite bet kada sustabdyti savo dalyvavimą. Jei nesutinkate dalyvauti tyrime arba nutraukiate savo dalyvavimą jame, niekas apie tai nesužinos.

Ačiū už skirtą laiką ir jei turite klausimų ar pastebėjimų prašau kreiptis el. paštu: kornelija.siksniute@fsf.stud.vu.lt

Toliau pažymėkite, kad sutinkate dalyvauti tyrime
Sutinku